

تحولات نظام پولی و بانکی در سال ۱۴۰۰

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۹۰۲۷
کد موضوعی: ۲۲۰

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: تحولات نظام پولی و بانکی در سال ۱۴۰۰

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه پولی و بانکی)

تهیه و تدوین کنندگان: محمدحسین عبادی، مصطفی حبیب‌اله پورزرشکی

مدیر مطالعه: میثم خسروی

ناظران علمی: سیدمهدی بنی‌طبا، سیدمهدی حسینی دولت‌آبادی، سیدعلی روحانی

همکار: علیرضا آذربایجانی

ویراستار ادبی: پرند فیاضی

واژه‌های کلیدی:

۱. تأمین مالی

۲. اصلاح نظام بانکی

۳. ناترازی بانکی

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۳/۳۰

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده.....	۱
خلاصه مدیریتی.....	۱
مقدمه.....	۴
۱. تحولات پایه پولی.....	۴
۲. تحولات نقدینگی و اجزای آن.....	۸
۳. نرخ سود بانکی و بین بانکی.....	۱۲
۴. عملیات بازار باز و فروش اوراق بدهی.....	۱۴
۵. وضعیت بانکها و مؤسسات اعتباری غیربانکی.....	۱۷
۵-۱. شفافیت و افشای اطلاعات.....	۱۸
۵-۲. قوام بانکها.....	۱۹
۵-۳. ریسک اعتباری و کیفیت داراییها.....	۲۲
۵-۴. مطالبات از دولت.....	۲۷
۵-۵. وضعیت سرمایه‌گذاریها.....	۳۰
۵-۶. وضعیت باز ارزی.....	۳۱
۵-۷. سودآوری.....	۳۳
۶. عملکرد بانکها در تأمین مالی اقتصاد.....	۳۸
۷. مهم‌ترین وقایع مؤثر بر نظام پولی و بانکی در سال ۱۴۰۰.....	۴۱
جمع‌بندی.....	۴۳

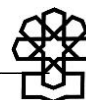
فهرست جداول

جدول ۱. پایه پولی و اجزای آن از سمت منابع.....	۶
جدول ۲. پایه پولی و اجزای آن از سمت مصارف.....	۷
جدول ۳. مقایسه پایه پولی در سال‌های گذشته.....	۸
جدول ۴. مصارف نقدینگی (نقدینگی بر حسب عوامل مؤثر بر عرضه).....	۱۰
جدول ۵. ترکیب نقدینگی (نقدینگی بر حسب اجزای تشکیل‌دهنده).....	۱۰
جدول ۶. نرخ سود موزون معاملات بازار بین بانکی.....	۱۳
جدول ۷. نرخ سود موزون ماهیانه معاملات بازار بین بانکی در سال ۱۴۰۰.....	۱۳
جدول ۸. عملکرد عملیات بازار باز در سال ۱۴۰۰.....	۱۵
جدول ۹. وضعیت انتشار صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیرشفاف.....	۱۸
جدول ۱۰. سودآوری خطوط کسب و کاری بانک‌های دولتی و غیردولتی.....	۳۴
جدول ۱۱. ترکیب هزینه‌های بانک‌های دولتی و غیردولتی (غیر از سود سپرده).....	۳۵
جدول ۱۲. اقدام‌های بانک مرکزی در سال ۱۴۰۰.....	۴۱

فهرست نمودارها

نمودار ۱. نرخ رشد پایه پولی نسبت به فصل مشابه سال قبل.....	۵
نمودار ۲. روند سالیانه سهم ذخایر اضافی (سپرده دیداری) بانک‌ها از پایه پولی.....	۵
نمودار ۳. نرخ رشد نقدینگی نسبت به فصل مشابه سال قبل (درصد).....	۹
نمودار ۴. نسبت ماهیانه پول به نقدینگی.....	۱۱
نمودار ۵. نسبت سپرده‌های ناپایدار به نقدینگی.....	۱۱
نمودار ۶. نرخ سود موزون بین‌بانکی در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰.....	۱۲
نمودار ۷. عملکرد سپرده‌پذیری و سپرده‌گذاری در بازار بین بانکی.....	۱۴
نمودار ۸. حداقل نرخ توافق با خرید و ارزش سفارش‌های پذیرفته شده.....	۱۶
نمودار ۹. حراج‌های عملیات بازار باز در سال ۱۴۰۰.....	۱۷
نمودار ۱۰. حساب سرمایه بانک‌ها و شبکه بانکی.....	۲۰
نمودار ۱۱. سود (زیان) انباشته و حساب سرمایه بانک‌های دولتی و غیردولتی.....	۲۱
نمودار ۱۲. نسبت سرمایه به دارایی در کشورهای منتخب در سال ۲۰۲۰.....	۲۲
نمودار ۱۳. نسبت مطالبات غیرجاری شبکه بانکی.....	۲۲
نمودار ۱۴. سهم مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های غیردولتی، تخصصی دولتی و تجاری دولتی.....	۲۳
نمودار ۱۵. رشد مانده تسهیلات اعطایی.....	۲۴
نمودار ۱۶. نسبت مطالبات غیرجاری بانک‌ها اسفندماه سال ۱۴۰۰.....	۲۵
نمودار ۱۷. سهم سرفصل‌های مختلف مطالبات غیرجاری در اسفندماه ۱۴۰۰.....	۲۵
نمودار ۱۸. نسبت ذخیره مطالبات به مانده (نسبت مجموع ذخایر عمومی و اختصاصی به مانده ناخالص تسهیلات در دو سرفصل مشکوک‌الوصول و معوق) در اسفندماه ۱۴۰۰.....	۲۶
نمودار ۱۹. نسبت مطالبات غیرجاری در ایران و کشورهای منتخب سال ۲۰۲۰.....	۲۷
نمودار ۲۰. سهم بانک‌ها در مطالبات از دولت.....	۲۸
نمودار ۲۱. نسبت مطالبات از دولت به دارایی‌های شبکه بانکی.....	۲۹

- نمودار ۲۲. وضعیت سرمایه‌گذاری بانک‌ها (اسفندماه ۱۴۰۰) ۳۰
- نمودار ۲۳. خالص دارایی‌های خارجی شبکه بانکی ۳۰
- نمودار ۲۴. دارایی‌های خارجی شبکه بانکی ۳۰
- نمودار ۲۵. نسبت دارایی‌های خارجی شبکه بانکی به کل دارایی‌ها ۳۰
- نمودار ۲۶. ترکیب هزینه‌های بانک‌ها (غیر از هزینه سود سپرده) اسفندماه ۱۴۰۰ ۳۶
- نمودار ۲۷. خالص درآمد حاصل از تأمین مالی و سپرده‌گذاری به تفکیک بانک‌های دولتی و غیردولتی ۳۷
- نمودار ۲۸. سهم مجموع هزینه مالی و مشکوک‌الوصول از جمع هزینه‌ها تا پایان اسفندماه ۱۴۰۰ ۳۸
- نمودار ۲۹. مانده تسهیلات اعطایی شبکه بانکی ۳۹
- نمودار ۳۰. نرخ رشد مانده تسهیلات اعطایی شبکه بانکی ۳۹
- نمودار ۳۱. نسبت مانده تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط به مانده کل تسهیلات (تسهیلات اعطایی و مطالبات) اسفندماه ۱۴۰۰ ۴۱

تحولات نظام پولی و بانکی در سال ۱۴۰۰

چکیده

واکاوی وضعیت شبکه بانکی در محورهای مختلف نشان می‌دهد اهم چالش کشور در حوزه بانکی عبارت است از وجود برخی بانک‌های شدیداً ناسالم و ناتراز، تأمین مالی نامتوازن و ناعادلانه بانک‌ها، تجمع منابع مالی در اشخاص وابسته به بانک‌ها و انباشت بدهی دولت به بانک‌های خصوصی شده و دولتی. وجود بانک‌های ناتراز عملاً ماندگاری رشد نقدینگی در سطحی بالاتر از میزان متوسط را به اقتصاد کشور تحمیل می‌کند. نتیجه این امر، ماندگاری تورم در سطوحی بالاتر از متوسط بلندمدت آن (۲۰ درصد) و بی‌ثباتی اقتصاد کلان کشور خواهد بود که مهم‌ترین مسئله اقتصاد کلان در سال‌های آتی کشور است. بنابراین بخشی از راهکار حل مسئله کنترل تورم، کنترل رشد نقدینگی از طریق حل و فصل بانک‌های شدیداً ناسالم و چاره‌اندیشی درخصوص ناترازی بانک‌هاست.

خلاصه مدیریتی

پایه پولی در سال ۱۴۰۰ رشد ۳۱.۶۲ درصدی را تجربه کرده است. در میان اجزای آن، **خالص سایر ارقام** با ۷۹٪ و **بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی** با ۲۴.۹٪ به ترتیب بیشترین رشد در بین اجزای پایه پولی را به خود اختصاص داده است؛ همچنین **خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی** با سهم ۲۱ درصد در رتبه دوم عوامل مؤثر بر رشد پایه پولی قرار گرفته است. ازسوی دیگر نیز **خالص بدهی بخش دولتی** با ۲۹۲.۵٪ کاهش، در بین اجزای پایه پولی بیشترین کاهش نرخ رشد را به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ داشته است.

سهم سپرده دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی از پایه پولی از ۵.۱۵٪ در پایان سال ۱۳۹۹ به ۱.۷۵٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است؛ درحالی که سهم سپرده قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی از پایه پولی از ۷۷.۳۵٪ در سال ۱۳۹۹ به ۸۲.۱۰٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده که این امر ریشه در اولاً افزایش نسبت سپرده قانونی (برای بانک‌های متخلف از مصوبه کنترل مقداری رشد ترازنامه) و ثانیاً کاهش خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی ناشی از انتقال حساب‌های دولت به بانک مرکزی دارد. در سال ۱۴۰۰ همراه با کاهش التهاب بیماری کرونا و مساعد شدن شرایط جهت فعالیت کسب و کارها بر خلاف سال ۱۳۹۸، تمایل بانک‌ها به اعطای تسهیلات و انبساط ترازنامه افزایش یافته است که خود را در کاهش شدید نسبت ذخیره اضافی آنها نزد بانک مرکزی نشان داده است.

نرخ رشد نقدینگی ۱۲ ماهه منتهی به اسفندماه ۱۳۹۹ ۴۰.۶٪ بوده است. همانند انتهای سال ۱۳۹۹ در اسفندماه ۱۴۰۰ نیز بدهی بخش غیردولتی با بیشترین نرخ رشد، بیشترین سهم را در تغییر نقدینگی داشته است. بدهی بخش غیردولتی در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ نسبت به اسفندماه ۱۳۹۹ به میزان ۴۹.۶٪ رشد داشته و همچنین نرخ رشد

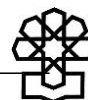
خالص دارایی‌های خارجی با ۱۶.۷ واحد درصد افزایش به ۴۳.۶٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است. خالص بدهی بخش دولتی نیز در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ حدوداً ۳.۶۱٪ کاهش یافته که این کاهش به دلیل کاهش خالص مطالبات بانک مرکزی از دولت بوده است.

همچنین در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰، پول با ۴۲.۸٪ رشد سهم بالاتری را در افزایش نرخ رشد نقدینگی به نسبت شبه پول به خود اختصاص داده است. این امر نشانگر حفظ شرایط تورمی در اقتصاد و همچنین انتظارات تورمی است که در کنار کاهش عایدی بازار پول (نرخ بهره واقعی) در مقایسه با سایر بازارهای مالی (بازار سرمایه، ارز و ...) موجب افزایش تقاضای پول و به تبع افزایش سرعت گردش پول و نقدینگی شده است.

در طول سال ۱۴۰۰ نرخ سود موزون بازار بین بانکی با شدت نوسان کمتری نسبت به سال ۱۳۹۹ مواجه بود و در کریدور ۱۸٪ تا ۲۱٪ نوسان نموده است. نکته قابل توجه این است که برای بانک‌های تجاری دولتی، تخصیص دولتی و بانک‌های غیردولتی نرخ سود موزون سپرده‌پذیری بیش از نرخ سود موزون سپرده گذاری بوده است. طبق داده‌های مربوط به حجم متوسط روزانه سپرده‌پذیری و سپرده‌گذاری، شاخص نقدشوندگی در بانک‌های غیردولتی به مراتب از بانک‌های دولتی نامناسب‌تر است.

روند حساب سرمایه بانک‌های تجاری دولتی از اسفندماه ۱۳۹۹ تا اسفندماه ۱۴۰۰ به شدت کاهش یافته و از مقدار ۵۰۹.۹ هزار میلیارد ریال به مقدار ۱۵۲۰.۴- هزار میلیارد ریال رسیده است؛ اما در همین بازه زمانی، شرایط بانک‌های تخصصی دولتی در حساب سرمایه افزایشی بوده و از مقدار ۳۳۷.۲ هزار میلیارد ریال در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۹۴۶ هزار میلیارد ریال در پایان سال ۱۴۰۰ رسیده است. همچنین حساب سرمایه بانک‌های تجاری غیردولتی از مقدار ۹۱۶.۹- هزار میلیارد ریال در اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۴۰۹.۶ هزار میلیارد ریال در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده اند. درواقع در اسفند ۱۴۰۰، بدتر شدن شرایط بانک‌های تجاری دولتی با بهبود حساب سرمایه بانک‌های تخصصی دولتی همراه بود و این امر از شدت منفی بودن حساب سرمایه شبکه بانکی کاست. بخشی از بهبود حساب سرمایه بانک‌های غیردولتی و تخریب حساب سرمایه بانک‌های تجاری دولتی، ناشی از ادغام بانک‌های نظامی در بانک سپه و انتقال ناترازی این بانک‌ها (حدود ۱۱۵ همت) به بانک سپه بوده است. در سال ۱۴۰۰، شبکه بانکی به‌طور متوسط ماهیانه ۱۳۷۳۳ میلیارد ریال و روزانه ۴۵۸ میلیارد ریال افزایش زیان انباشته داشته و بر عمق ناترازی‌اش افزوده شده است.

بانک‌های غیردولتی بیشترین سهم را در مانده تسهیلات به خود اختصاص داده‌اند به نحوی که بیش از ۶۰٪ کل مانده تسهیلات شبکه بانکی مربوط به این بانک‌هاست. ازسوی دیگر سهم بانک‌های تجاری دولتی از ۱۵٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۲۱٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ افزایش داشته و سهم بانک‌های تخصصی دولتی نیز از ۱۶٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۱۴٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ کاهش داشته است. درمجموع رشد مانده تسهیلات شبکه بانکی از ۴۸٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۵۱٪ در خرداد و آذرماه ۱۴۰۰ رسیده و پس از آن در اسفندماه ۱۴۰۰ به ۴۷.۹۹٪ کاهش یافته است.

بانک‌های سرمایه، دی، آینده و پارسیان بالاترین نسبت مطالبات غیرجاری را در میان بانک‌های بررسی شده دارند به نحوی که بالاتر از میانگین قرار می‌گیرند. ضمناً سبد مطالبات غیرجاری بانک‌های سرمایه، سامان، مؤسسه اعتباری ملل، پاسارگاد و اقتصاد نوین به‌ترتیب پرتیرسک‌ترین سبد مطالبات غیرجاری محسوب می‌شود. بزرگ‌ترین طلبکاران از دولت در شبکه بانکی در اسفندماه ۱۴۰۰، بانک‌های غیردولتی (عمدتاً ملت، صادرات و تجارت) با ۲۵۲۹.۸ هزار میلیارد هستند که سهم ۵۳٪ از مطالبات شبکه بانکی از دولت را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین سهم بانک‌های تجاری دولتی در اسفندماه ۱۴۰۰ از مطالبات شبکه بانکی از دولت ۲۹.۵٪ و سهم بانک‌های تخصصی دولتی نیز ۱۷.۵٪ است. نرخ رشد مطالبات از دولت در مجموع شبکه بانکی در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ مقدار ۱۶٪ بوده است. در این میان بانک‌های تخصصی دولتی با ۲۶٪ و بانک‌های تجاری دولتی با ۲۱٪ به‌ترتیب بیشترین رشد را در مطالبات از دولت داشته‌اند. بانک‌های غیردولتی نیز رشد ۱۰٪ را در این مدت تجربه نموده‌اند.

نسبت سرمایه‌گذاری در سهام به تسهیلات برای بانک‌های دی، آینده و گردشگری بیش از ۷۰٪ بوده و نقش قابل توجهی در مدل کسب‌وکاری این بانک‌ها دارد و بنگاه‌داری یا بنگاه‌سازی را می‌توان مشخصه اصلی سبد سرمایه‌گذاری این بانک‌ها معرفی کرد. برخی از بانک‌های دیگر همچون پاسارگاد، به‌صورت اعطای تسهیلات به اشخاص وابسته و ایجاد روابط چندلایه و سهام‌داری غیرمستقیم بانک‌ها و سپس پرداخت تسهیلات بانک به آن شرکت‌ها، مشغول بنگاه‌داری به صورت گسترده هستند که بررسی جزئیات آن، نیازمند داده‌های بیشتری نسبت به صورت‌های مالی منتشر شده در کدال است.

خالص دارایی‌های خارجی شبکه بانکی در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۱۳۵٪ رشد داشته است. خالص دارایی‌های خارجی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به میزان ۲۷۵۶ هزار میلیارد ریال در اسفندماه سال ۱۴۰۰ مثبت است که دلیل آن افزایش نرخ ارز مرجع از ۱۵۹۰۰۰ ریال به ۲۰۰۰۰۰ ریال است؛ این اقدام حقوق صاحبان سهام شبکه بانکی را در کوتاه‌مدت افزایش می‌دهد، اما به‌واسطه تأثیرات غیرمستقیم موجب افزایش مطالبات غیرجاری ارزی و حتی ریالی می‌شود. ملاحظه می‌شود نسبت دارایی‌های خارجی شبکه بانکی به کل دارایی‌ها برای بانک‌های تخصصی دولتی در سال ۱۴۰۰ بیش از ۳۰٪ بوده است که مقدار قابل توجهی در مقایسه با سایر بانک‌های تجاری دولتی و بانک‌های غیردولتی است. بنابراین تغییر نرخ ارز بیشترین اثرگذاری را بر دارایی‌های بانک‌های تخصصی دولتی دارد.

در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ سرفصل درآمدی تسهیلات اعطایی و سپرده‌گذاری و اوراق بدهی با رشد ۴۱.۷۸٪ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹، بیشترین درآمد را برای بانک‌های مورد بررسی به ارمغان آورده است. ازسوی دیگر سرفصل سود پرداختی به سپرده‌گذاران با رشد ۴۰.۳۳٪ را به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹، نیز بیشترین هزینه را برای بانک‌ها به بار آورده است. بانک‌های آینده، پارسیان، ایران زمین، گردشگری، دی، سرمایه و شهر از محل تأمین مالی و سپرده‌گذاری متحمل زیان شده‌اند و مابقی از اعطای تسهیلات و سپرده‌گذاری و اوراق بدهی درآمد مثبتی داشته‌اند. نکته قابل توجه اینکه بانک‌های ملت و آینده به‌ترتیب بیشترین سود و زیان را با اختلاف از سایر بانک‌ها محقق نموده‌اند.

نرخ رشد مانده تسهیلات شبکه بانکی در سه ماهه ابتدایی سال ۱۴۰۰ روندی صعودی داشته و به ۵۱.۴۷٪ رسیده و در طول سال ۱۴۰۰ این نرخ روندی کاهشی به خود گرفته و در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ به ۴۷.۹۹٪ کاهش یافته است. نکته قابل توجه اینکه نرخ رشد مانده تسهیلات بانک‌های تجاری دولتی در طول سال ۱۴۰۰ به شدت افزایش داشته به نحوی که از ۳۵.۶۱٪ در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ به ۱۰۲.۹۶٪ در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است. از سوی دیگر نرخ رشد مانده تسهیلات بانک‌های غیردولتی روندی کاهشی داشته و ۶۰.۸۷٪ در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۴۰.۱۵٪ در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است. در این میان بانک‌های آینده، مؤسسه اعتباری ملل، گردشگری و دی به ترتیب بیشترین نسبت تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط به مانده تسهیلات اعطایی و مطالبات را در میان بانک‌های دولتی و غیردولتی دارند. این نسبت برای اکثر بانک‌ها کمتر از ۵٪ بوده، ولی بانک آینده و مؤسسه اعتباری ملل بیش از ۵۰٪ از مانده تسهیلات‌شان مربوط به تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط خود است.

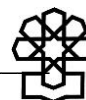
مقدمه

یکی از مهم ترین زیرسیستم های هر نظام اقتصادی، نظام پولی و بانکی است که تاثیرات شدیدی بر کل نظام اقتصادی دارد و همچنین از سایر اجزای نظام اقتصادی نیز تاثیر می پذیرد؛ به همین دلیل بررسی تحولات این زیرسیستم به صورت دوره‌ای ضروری به نظر می رسد. لذا در بخش های یک تا چهارم این گزارش به مرور تحولات پایه پولی، نقدینگی و اجزای آنها پرداخته شده است و در ادامه تحولات نرخ سود و موضوعات مرتبط با آن اعم از عملیات بین بانکی و عملیات بازار بانک مرکزی مورد بررسی قرار گرفته است.

در بخش پنجم گزارش سعی شده است تا براساس داده‌ها و اطلاعات موجود از شبکه بانکی و محدودیت‌های این حوزه، شاخص‌های مناسبی انتخاب شود به گونه‌ای که زمینه تحلیل متغیرهای کلان پولی کشور و روند تغییرات آنها، آخرین وضعیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در حوزه‌های شفافیت، قوام بانک‌ها، ریسک اعتباری و کیفیت دارایی‌ها، مطالبات از دولت، وضعیت سرمایه‌گذاری، وضعیت باز ارزی و سودآوری بانک‌ها فراهم شود. در بخش ششم گزارش نیز با وجود تمامی محدودیت‌های اطلاعاتی، به تحلیل عملکرد بانک‌ها نسبت به انجام مهم‌ترین رسالت اقتصادی آنها یعنی تأمین مالی خانوار و بنگاه پرداخته شده است. و در نهایت در آخرین بخش گزارش مهم‌ترین وقایع موثر بر نظام پولی و بانکی در سال مورد بحث مرور شده است.

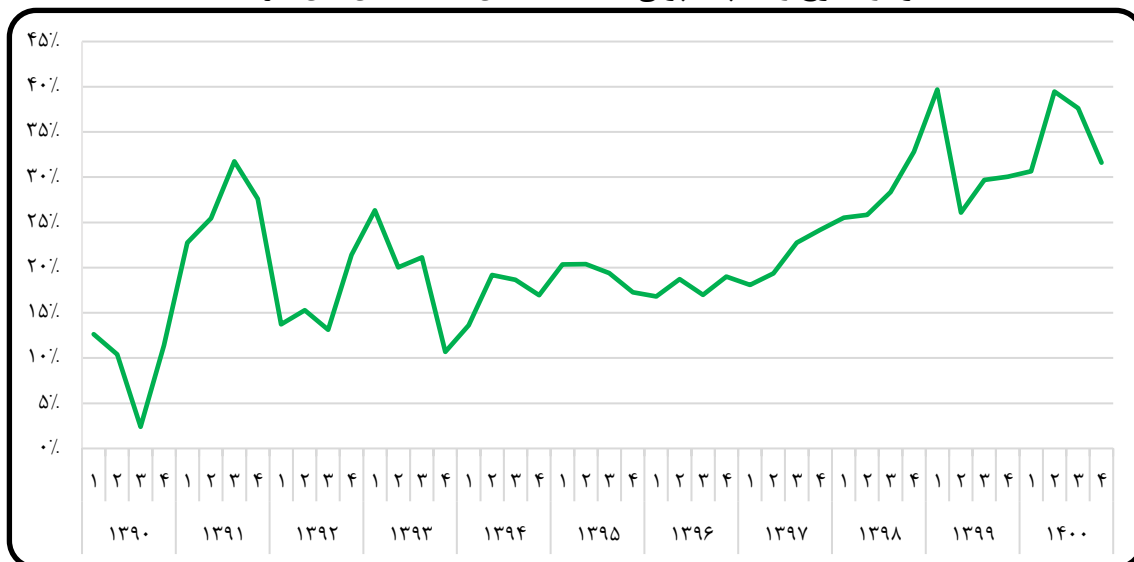
۱. تحولات پایه پولی

این بخش به بررسی تحولات پایه پولی و اجزای تشکیل‌دهنده آن در طول سال ۱۴۰۰ و در مقایسه با سال‌های گذشته می پردازد. نرخ رشد پایه پولی در انتهای فصل چهارم سال ۱۴۰۰ به نسبت فصل مشابه سال قبل به ۳۱.۶۲٪ رسیده است که بیش از نرخ رشد پایه پولی در دوره مشابه سال ۱۳۹۹ است. همان گونه که در نمودار زیر ملاحظه می گردد از میانه سال ۱۳۹۷ نرخ رشد پایه پولی با شتاب بیشتری نسبت به دوره زمانی بین سال‌های ۱۳۹۴ تا ۱۳۹۶ افزایش

یافته و نوسانات آن از کریدور ۱۵٪-۲۵٪ در بازه زمانی ۹۷-۱۳۹۴ وارد کریدور ۲۵٪-۴۰٪ در بازه زمانی ۱۴۰۰-۱۳۹۸ شده است. این تغییر کریدور نرخ رشد پایه پولی به نحوی بوده است که دو مرتبه یکی در فصل اول سال ۱۳۹۹ و دیگری در فصل دوم سال ۱۴۰۰ شاهد رسیدن این نرخ به سقف تاریخی ۱۰ سال اخیر خود بوده‌ایم. در فصل دوم سال ۱۴۰۰ نرخ رشد پایه پولی ۸.۸۱ واحد درصد بیشتر از این مقدار در فصل اول این سال است که این میزان افزایش در طول دهه اخیر پس از افزایش در فصل چهارم سال ۱۳۹۰ (به مقدار ۹ واحد درصد) و فصل اول سال ۱۳۹۱ (به مقدار ۱۱.۳۷ واحد درصد) بیشترین افزایش در نرخ رشد پایه پولی در مقایسه با فصل قبل است. همچنین در فصل چهارم سال ۱۴۰۰ نرخ رشد پایه پولی ۶۰.۱ واحد درصد به نسبت فصل قبل کاهش یافته است. این مقدار کاهش در نرخ رشد پایه پولی نیز پس از کاهش رخ داده در فصل اول سال ۱۳۹۲ (به میزان ۱۳.۸۹ واحد درصد) و فصل دوم سال ۱۳۹۹ (به میزان ۱۳.۶۲ واحد درصد) و همچنین کاهش‌های واقع شده در سال‌های ۱۳۹۳ و ۱۳۹۰، بیشترین مقدار کاهش در نرخ رشد پایه پولی به نسبت فصل قبل در دهه اخیر است.

نمودار ۱. نرخ رشد پایه پولی نسبت به فصل مشابه سال قبل (درصد)

مأخذ: نماگرهای اقتصادی، بخش پولی و اعتباری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

رشد پایه پولی در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ به میزان ۳۱.۶٪ بوده است که در میان اجزای آن، خالص سایر اقلام با ۷۹٪ و بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی با ۲۴.۹٪ به ترتیب بیشترین رشد در بین اجزای پایه پولی را به خود اختصاص داده است. از سوی دیگر نیز خالص بدهی بخش دولتی با ۲۹۲.۵٪ کاهش، در بین اجزای پایه پولی بیشترین کاهش نرخ رشد را به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ داشته است. بنابراین با مقایسه ارقام نرخ رشد اجزای پایه پولی می‌توان گفت که در اسفندماه ۱۳۹۹ عمده تمرکز نرخ رشد پایه پولی بر روی رشد خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی (با سهم ۳۴.۸٪ از رشد در پایه پولی) بوده است در حالی که در اسفندماه ۱۴۰۰ شاهد کاهش سهم رشد خالص دارایی‌های خارجی به ۲۱.۳٪ در رشد پایه پولی و افزایش سهم رشد خالص سایر اقلام و بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی به ۱۸.۲٪ در رشد پایه پولی می‌باشیم. این امر به خاطر افزایش کمتر خالص دارایی‌های خارجی در اسفندماه ۱۴۰۰ (به

نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ که ۹۷۸.۳ هزار میلیارد ریال افزایش داشته است) در مقابل اسفندماه ۱۳۹۹ (به نسبت سال گذشته که ۱۲۲۸ هزار میلیارد ریال افزایش داشته است) می‌باشد. ازسوی دیگر نیز تغییرات خالص سایر اقلام در اسفندماه ۱۴۰۰ (به نسبت سال گذشته که ۸۳۸.۱ هزار میلیارد ریال افزایش داشته است) در مقابل اسفندماه ۱۳۹۹ (به نسبت سال گذشته که ۱۴۹ هزار میلیارد ریال افزایش داشته است) افزایش داشته و تراز منفی آن کمتر شده است. خالص سایر دارایی‌ها در اسفندماه ۱۴۰۰ به مقدار ۸۷۳.۵ هزار میلیارد ریال به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ افزایش داشته است.^۱ همچنین بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی نیز ۲۹۲ هزار میلیارد ریال افزایش را ثبت نموده است. خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۶۵۷.۶ هزار میلیارد ریال کاهش یافته است که شامل کاهش ۷۶۳.۱ هزار میلیارد ریال در خالص بدهی دولت و افزایش ۱۰۵.۵ هزار میلیارد ریال در خالص بدهی شرکت‌ها و مؤسسات دولتی است.

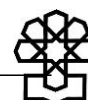
جدول ۱. پایه پولی و اجزای آن از سمت منابع

	مانده (هزار میلیارد ریال)					نرخ رشد نسبت به ماه مشابه سال قبل (%)				
	اسفند ۱۳۹۹	خرداد ۱۴۰۰	شهریور ۱۴۰۰	آذر ۱۴۰۰	اسفند ۱۴۰۰	اسفند ۱۳۹۹	خرداد ۱۴۰۰	شهریور ۱۴۰۰	آذر ۱۴۰۰	اسفند ۱۴۰۰
خالص دارایی‌های خارجی	۴۷۰۳.۷	۴۷۹۰.۹	۴۹۵۶.۳	۴۹۳۵.۷	۵۶۸۲.۰	۳۵.۳٪	۳۰.۶٪	۳۶.۵٪	۲۸.۶٪	۲۰.۸٪
خالص بدهی بخش دولتی	-۲۲۴.۸	۴۰۸.۲	۳۶.۹	-۳۹۳.۶	-۸۸۲.۴	-۲۴۳.۸٪	۳.۵٪	-۷۸.۶٪	-۴۲۰.۰٪	-۲۹۲.۵٪
بدهی بانک‌ها	۱۱۷۱.۴	۱۱۳۴.۴	۱۲۷۳.۵	۱۵۳۷.۴	۱۴۶۳.۴	۵.۸٪	۰.۱٪	-۱.۴٪	۲۱.۲٪	۲۴.۹٪
خالص سایر اقلام	-۱۰۶۱.۴	-۱۳۳۴.۵	-۱۰۷۷.۵	-۴۷۰.۹	-۲۲۳.۳	۱۲.۳٪	۲.۸٪	۲۱.۷٪	۵۹.۲٪	۷۹.۰٪
پایه پولی	۴۵۸۸.۹	۵۰۰۹.۰	۵۱۸۹.۲	۵۶۰۸.۶	۶۰۳۹.۷	۳۰.۱٪	۳۰.۷٪	۳۹.۵٪	۳۷.۶٪	۳۱.۶٪

مأخذ: همان

بررسی مقادیر و تغییرات پایه پولی از سمت مصارف آن در جدول زیر نشان داده شده است. رشد پایه پولی در سال ۱۴۰۰ با کاهش سهم سپرده دیداری بانک‌ها نزد بانک مرکزی از ۵.۱۵٪ در پایان سال ۱۳۹۹ به ۱.۷۵٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ همراه بوده است. این درحالی است که سهم سپرده قانونی بانک‌ها نزد بانک مرکزی از پایه پولی از ۷۷.۳۵٪ در سال ۱۳۹۹ به ۸۲.۱۰٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده و افزایش ۴.۷۵٪ را تجربه نموده است. دلایل این امر را می‌توان شامل افزایش نسبت سپرده قانونی (برای بانک‌های متخلف از مصوبه کنترل مقداری رشد ترازنامه) و کاهش خالص بدهی بخش دولتی به بانک مرکزی ناشی از افزایش سپرده دولت نزد بانک مرکزی دانست.

۱. مانده حاصل از عملیات بازار باز در سرفصل سایر دارایی‌های بانک مرکزی ثبت می‌شود و حدوداً ۹۰ همت از افزایش خالص سایر دارایی‌های بانک مرکزی ناشی از این عملیات بوده است. بنابراین بخش اصلی افزایش خالص سایر دارایی‌های بانک مرکزی را نیز می‌توان به بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی نسبت داد.

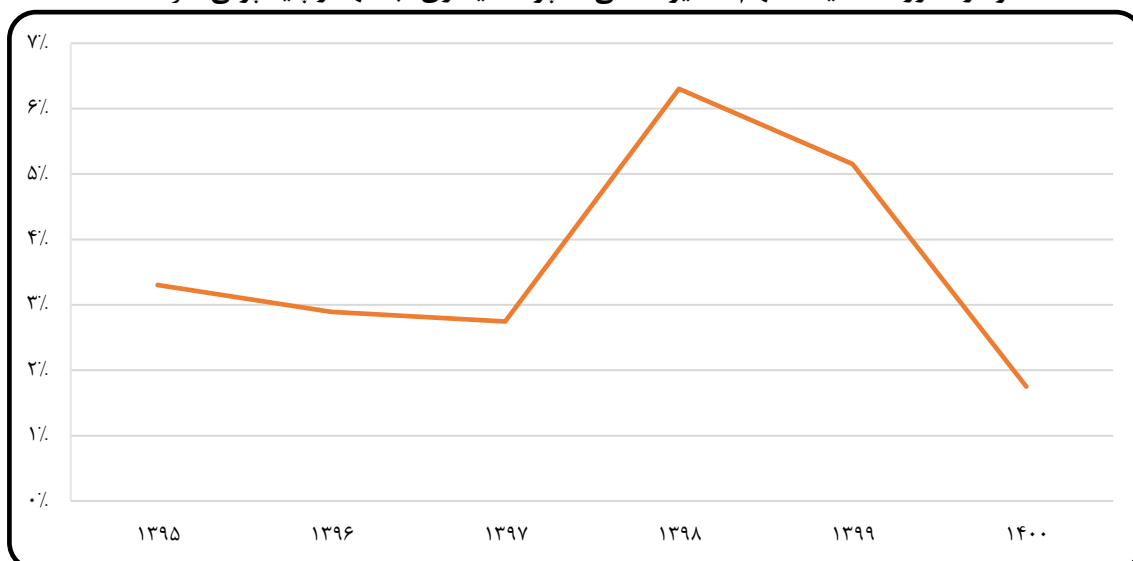
جدول ۲. پایه پولی و اجزای آن از سمت مصارف

نرخ رشد (%)	مانده اسفند ۱۴۰۰ (هزار میلیارد ریال)		
متوسط ۹۵ الی ۱۴۰۰	۱۴۰۰	۹۹	
۲۵.۸۱٪	۳۱.۶٪	۳۰.۱٪	پایه پولی
۱۳.۵۹٪	۲۱.۵٪	۱۴.۴۳٪	اسکناس و مسکوک در جریان
۳۰.۳۳٪	۳۹.۶۹٪	۳۶.۲۸٪	سپرده قانونی
۳۰.۳۴٪	۵۵.۳۱٪	۶.۳۳٪	سپرده دیداری

مأخذ: همان.

نمودار زیر روند سالیانه سهم ذخیره اضافی از پایه پولی را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود پس از تجربه مقدار بیشینه در سال ۱۳۹۸، این مقدار در اسفندماه ۱۴۰۰ به کمترین میزان خود در طول پنج سال منتهی به ۱۴۰۰ رسیده است. افزایش سهم ذخیره اضافی از پایه پولی در سال ۱۳۹۸ به دلیل عدم تمایل بانک‌ها به انبساط فعالانه ترانزانه در شرایط رکودی و نااطمینانی‌های موجود در اقتصاد و همچنین شرایط ناشی از شیوع ویروس کرونا اتفاق افتاده است. در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ این شرایط بالعکس شده و با کاهش التهاب بیماری کرونا و مساعد شدن شرایط جهت فعالیت کسب‌وکارها تمایل بانک‌ها به اعطای تسهیلات و انبساط ترانزانه افزایش یافته است که خود را در کاهش شدید نسبت ذخیره اضافی آنها نزد بانک مرکزی نشان داده است. البته شایان ذکر است میزان ذخایر اضافی بانک‌ها تحت تاثیر کنش بانک مرکزی در عرضه ذخایر در قالب‌های مختلف اعم از انجام عملیات بازار باز و غیره نیز خواهد بود.

نمودار ۲. روند سالیانه سهم ذخایر اضافی (سپرده دیداری) بانک‌ها از پایه پولی (درصد)

مأخذ: همان.

جدول زیر اجزای پایه پولی در طول سال‌های گذشته را نشان می‌دهد. افزایش پایه پولی در سال‌های اخیر و به‌ویژه در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ عمدتاً به دلیل افزایش خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی (عملیات فرابودجه‌ای مرتبط با ارز ترجیحی) بوده است. اما در سال ۱۴۰۰ بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی (با احتساب مانده حاصل از عملیات سیاست پولی) معادل ۲۴.۶ درصد به عنوان مهم‌ترین عامل مؤثر بر رشد پایه پولی و خالص دارایی‌های خارجی بانک مرکزی با سهم ۲۱ درصد در رتبه دوم عوامل مؤثر بر رشد پایه پولی قرار گرفته است.

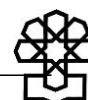
جدول ۳. مقایسه پایه پولی در سال‌های گذشته

مانده (هزار میلیارد ریال)							نرخ رشد نسبت به ماه مشابه سال قبل (%)
اسفند ۱۳۹۷	اسفند ۱۳۹۸	اسفند ۱۳۹۹	اسفند ۱۴۰۰	اسفند ۱۳۹۸	اسفند ۱۳۹۹	اسفند ۱۴۰۰	
۲۴۱۶.۵	۳۴۷۵.۷	۴۷۰۳.۷	۵۶۸۲.۰	%۴۴	%۳۵.۳	%۲۰.۸	خالص دارایی‌های خارجی
۲۹۲	۱۵۶.۳	-۲۲۴.۸	-۸۸۲.۴	%-۴۶	-	%-۲۹۲.۵	خالص بدهی بخش دولتی
۱۳۸۱.۷	۱۱۰۶.۹	۱۱۷۱.۴	۱۴۶۳.۴	%-۲۰	%۵.۸	%۲۴.۹	بدهی بانک‌ها
-۱۴۳۳.۳	-۱۲۱۰.۴	-۱۰۶۱.۴	-۲۲۳.۳	%۱۶	%۱۲.۳	%۷۹	خالص سایر اقلام
۲۶۵۶.۹	۳۵۲۸.۵	۴۵۸۸.۹	۶۰۳۹.۷	%۳۳	%۳۰.۱	%۳۱.۶	پایه پولی

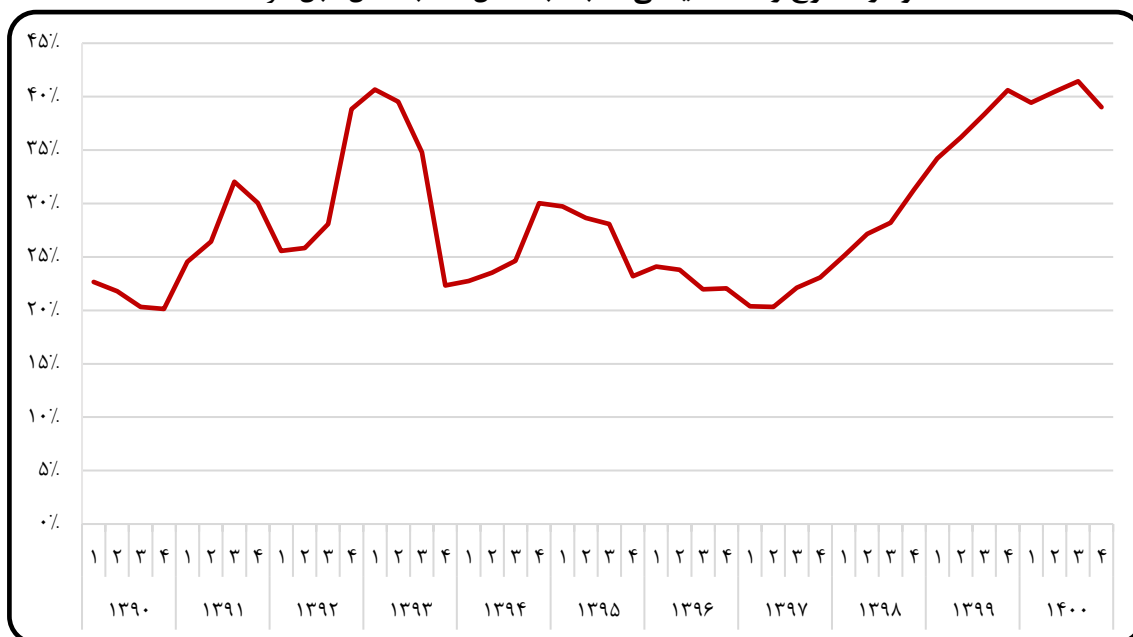
مأخذ: همان.

۲. تحولات نقدینگی و اجزای آن

در این بخش به بررسی تحولات نقدینگی و اجزای آن در سال ۱۴۰۰ و در مقایسه با سال‌های گذشته پرداخته می‌شود. نمودار زیر نرخ رشد فصلی نقدینگی را در ده سال اخیر نشان می‌دهد به نحوی که در طول دوره مورد بررسی نرخ رشد نقدینگی در بازه کریدور با کمینه ۲۰٪ و بیشینه ۴۰٪ حرکت کرده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود پس از رسیدن نرخ رشد نقدینگی به کف تاریخی خود در نرخ ۲۰٪ در ابتدای سال ۱۳۹۷، از میانه این سال روندی صعودی به خود گرفته و در انتهای سال ۱۳۹۹ و همچنین اوایل سال ۱۴۰۰ به سقف تاریخی خود در نرخ بالاتر از ۴۰٪ رسیده است. نکته قابل توجه کاهش نرخ رشد نقدینگی در فصل چهارم ۱۴۰۰ است که پس از رسیدن این نرخ در فصل سوم ۱۴۰۰ به مقدار ۴۱.۴۴٪ رخ داده است. این امر نشانگر شروع روند نزولی نرخ رشد نقدینگی پس از روند یکنواخت صعودی آن از سال ۱۳۹۷ می‌باشد.

نمودار ۳. نرخ رشد نقدینگی نسبت به فصل مشابه سال قبل (درصد)

مأخذ: همان.

جدول زیر ترکیب نقدینگی را برحسب عوامل مؤثر بر عرضه نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود نرخ رشد ۱۲ ماهه منتهی به اسفندماه ۱۳۹۹ برای نقدینگی ۴۰.۶٪ بوده است که این مقدار با ۱.۶٪ کاهش، در اسفندماه ۱۴۰۰ به ۳۹٪ رسیده است. همانند انتهای سال ۱۳۹۹ در اسفندماه ۱۴۰۰ نیز بدهی بخش غیردولتی با بیشترین نرخ رشد، بیشترین سهم را در تغییر نقدینگی داشته است. بدهی بخش غیردولتی در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۴۹.۶٪ رشد را تجربه نموده است. همچنین نرخ رشد خالص دارایی‌های خارجی با ۱۶.۷ واحد درصد افزایش از ۲۶.۹٪ در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۴۳.۶٪ در اسفندماه سال ۱۴۰۰ رسیده است. خالص بدهی بخش دولتی نیز در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ با کاهش ۳.۶۱٪ مواجه شده است که این کاهش به دلیل کاهش خالص مطالبات بانک مرکزی از دولت بوده است. بنابراین ترکیب نقدینگی در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ همانند سال ۱۳۹۹ به نفع بخش غیردولتی است.

جدول ۴. مصارف نقدینگی (نقدینگی بر حسب عوامل مؤثر بر عرضه)

مانده (هزار میلیارد ریال)					نرخ رشد ۱۲ ماه منتهی به (%)					
اسفند ۱۳۹۹	خرداد ۱۴۰۰	شهریور ۱۴۰۰	آذر ۱۴۰۰	اسفند ۱۴۰۰	اسفند ۱۳۹۹	خرداد ۱۴۰۰	شهریور ۱۴۰۰	آذر ۱۴۰۰	اسفند ۱۴۰۰	
۵۸۷۷.۵	۶۶۶۹.۹	۶۹۹۸.۸	۶۹۸۱.۳	۸۴۳۸.۰	٪۲۶.۹	٪۳۰.۲	٪۴۲.۷	٪۳۱.۰	٪۴۳.۶	خالص دارایی‌های خارجی
۳۵۵۲.۸	۴۳۶۷.۰	۴۱۵۷.۷	۳۵۰۲.۲	۳۴۲۴.۶	٪۲۷.۲	٪۳۸.۷	٪۱۸.۳	٪-۰.۲	٪-۳.۶۱	خالص بدهی بخش دولتی
۲۱۰۱۳.۷	۲۲۵۸۷.۵	۲۵۶۲۲.۹	۲۸۴۳۰.۰	۳۱۴۴۶.۷	٪۴۸.۴	٪۵۱.۸	٪۵۳.۱	٪۵۴.۴	٪۴۹.۶	بدهی بخش غیردولتی
۴۳۱۷.۷	۳۴۲۹.۶	۳۸۹۶.۶	۵۳۵۶.۴	۵۰۱۵.۱	٪۳۷.۸	٪۰.۳	٪۲.۳	٪۳۱.۰	٪۱۶.۲	خالص سایر اقلام
۳۴۷۶۱.۷	۳۷۰۵۴.۰	۴۰۶۷۶.۰	۴۴۲۶۹.۹	۴۸۳۲۴.۴	٪۴۰.۶	٪۳۹.۴	٪۴۰.۵	٪۴۱.۴	٪۳۹.۰	نقدینگی

مأخذ: همان

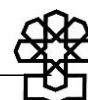
بررسی ترکیب نقدینگی بر حسب اجزای آن در جدول زیر نشان می‌دهد که در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ پول با ۶۱.۷٪ رشد سهم بیشتری را در افزایش نرخ رشد نقدینگی به نسبت شبه پول داشته است. همچنین در اسفندماه ۱۴۰۰ پول با ۴۲.۸٪ رشد سهم بالاتری را در افزایش نرخ رشد نقدینگی به نسبت شبه پول به خود اختصاص داده است.

جدول ۵. ترکیب نقدینگی (نقدینگی بر حسب اجزای تشکیل دهنده)

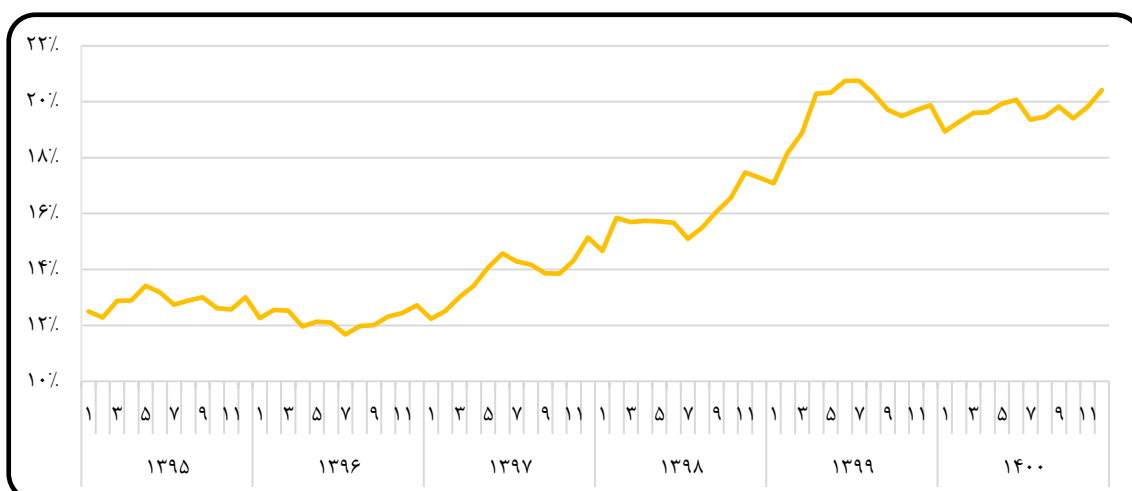
مانده (هزار میلیارد ریال)					نرخ رشد ۱۲ ماه منتهی به (%)					
اسفند ۹۹	خرداد ۱۴۰۰	شهریور ۱۴۰۰	آذر ۱۴۰۰	اسفند ۱۴۰۰	اسفند ۹۹	خرداد ۱۴۰۰	شهریور ۱۴۰۰	آذر ۱۴۰۰	اسفند ۱۴۰۰	
۶۹۰۹.۶	۷۲۶۱.۹	۸۱۶۴.۹	۸۷۷۹.۰	۹۸۶۵.۸	٪۶۱.۷	٪۴۴.۶	٪۳۵.۹	٪۴۲.۳	٪۴۲.۸	پول
۲۷۸۵۲.۱	۲۹۷۹۲.۱	۳۲۵۱۱.۱	۳۵۴۹۰.۹	۳۸۴۵۸.۶	٪۳۶.۲	٪۳۸.۲	٪۴۱.۶	٪۴۱.۲	٪۳۸.۱	شبه پول
۳۴۷۶۱.۷	۳۷۰۵۴.۰	۴۰۶۷۶.۰	۴۴۲۶۹.۹	۴۸۳۲۴.۴	٪۴۰.۶	٪۳۹.۴	٪۴۰.۵	٪۴۱.۴	٪۳۹.۰	نقدینگی

مأخذ: همان.

افزایش نرخ رشد نقدینگی در سال‌های ۱۳۹۸ و ۱۳۹۹ با افزایش نسبت پول به نقدینگی همراه بوده است به نحوی که در سال ۱۳۹۹ این نسبت به بالاترین سطح تاریخی خود در چند سال اخیر رسیده و در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ حول سطح ۲۰٪ قرار داشته است. این امر نشانگر حفظ شرایط تورمی در اقتصاد و همچنین انتظارات تورمی است که در کنار کاهش عایدی بازار پول (نرخ بهره واقعی) در مقایسه با سایر بازارهای مالی (بازار سرمایه، ارز و ...) موجب افزایش تقاضای پول و به تبع افزایش سرعت گردش پول و نقدینگی شده است.

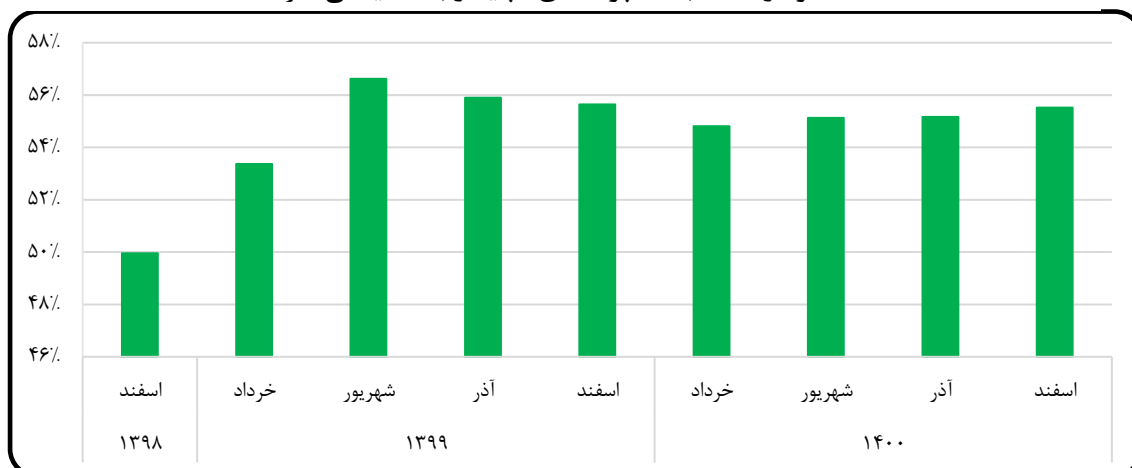
نمودار ۴. نسبت ماهیانه پول به نقدینگی (درصد)

مأخذ: همان.

ترکیب نقدینگی از حیث درجه نقدشوندگی می‌تواند متغیری برای پیش‌بینی تورم باشد، از این رو در بسیاری از تحلیل‌ها، از نسبت پول به شبه پول یا پول به نقدینگی برای پیش‌بینی تورم استفاده می‌شود. اما به نظر می‌رسد این نسبت‌ها برای اندازه‌گیری میزان سیالیت نقدینگی و به تبع آن پیش‌بینی تورم مناسب نیستند؛ زیرا سپرده‌های قرض‌الحسنه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت، هرچند کاملاً نقدشونده هستند، اما در نسبت پول به نقدینگی حضور ندارند؛ نمودار زیر نسبت سپرده‌های ناپایدار شامل مجموع سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری و پس‌انداز (غیرمسکن یکم)، سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت و نیز اسکناس و مسکوک در جریان به کل نقدینگی را گزارش می‌کند. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود از شهریورماه ۱۳۹۹ تا انتهای خردادماه ۱۴۰۰ این نسبت روندی نزولی را طی کرده و مجدداً تا انتهای ۱۴۰۰ روند صعودی را در پیش گرفته است. نکته قابل‌توجه اینکه این نسبت در اسفندماه ۱۴۰۰ در مقایسه با خردادماه ۱۳۹۹ همچنان در سطح بالاتری قرار دارد که نشانگر کمتر بودن جذابیت سپرده‌های سرمایه‌گذاری بلندمدت در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت خردادماه ۱۳۹۹ و در مقایسه با بازده بازار سایر دارایی‌ها از جمله بازار سرمایه است و وجود انتظارات تورمی فعالان اقتصادی مانع از کاهش بیشتر نسبت سپرده‌های ناپایدار به نقدینگی شده است.

نمودار ۵. نسبت سپرده‌های ناپایدار به نقدینگی (درصد)

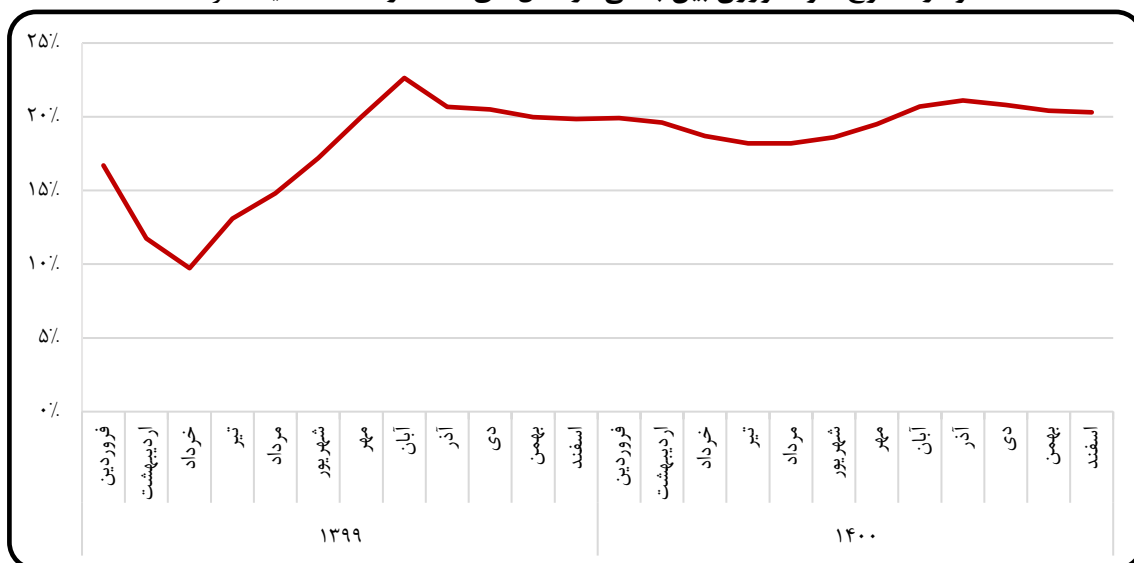
مأخذ: همان.

۳. نرخ سود بانکی و بین بانکی

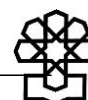
طبق مصوبه شورای پول و اعتبار مورخ ۱۳۹۹/۰۴/۲۴ که در بخشنامه شماره ۰۰/۲۸۲۷۷۲ مورد تأکید قرار گرفته است، نرخ سود علی‌الحساب برای سپرده سرمایه‌گذاری مدت‌دار یک‌ساله ۱۶ درصد و برای سپرده‌های کوتاه‌مدت عادی ۱۰ درصد، ۳ ماهه ۱۲ درصد و ۶ ماهه ۱۴ درصد تعیین شده است. نرخ سود تسهیلات غیرمشارکتی و همچنین نرخ سود مورد انتظار تسهیلات مشارکتی بانک‌ها نیز براساس مصوبه مورخ ۱۳۹۵/۰۴/۰۸ به میزان ۱۸ درصد تعیین شده است. علاوه بر تغییر ۱ درصدی سود سپرده یک‌ساله، تنها تغییری که پس از مصوبات فوق در سال‌های گذشته اعمال شد، تغییر فرمول محاسبه سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه‌مدت از روزشمار به ماه‌شمار بود که نرخ سود مؤثر این نوع از سپرده‌ها را کاهش داد.

نرخ سود بین بانکی در سه ماه ابتدایی سال ۱۳۹۹ یک روند نزولی را طی کرده که در نمودار زیر قابل مشاهده است. علت اصلی کاهش نرخ سود بین بانکی در این دوره افزایش عرضه ذخایر در بازار بین بانکی است که در پی افزایش خالص ذخایر خارجی بانک مرکزی و افزایش خالص بدهی دولت به بانک مرکزی اتفاق افتاده است. همچنین می‌توان به بخشنامه بانک مرکزی در اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۹ که به منظور حمایت از شرایط کرونایی تصویب و اعمال شد و براساس آن نرخ ذخیره قانونی تقلیل پیدا کرد به عنوان علت دیگر این کاهش نرخ اشاره کرد. این اتفاق موجب کاهش تقاضای ذخایر در بازار بین بانکی شد. اما از خردادماه به بعد این نرخ روندی صعودی به خود گرفت به نحوی که در آبان‌ماه ۱۳۹۹ به بالاترین میزان خود در طول سه سال اخیر یعنی سقف ۲۲.۶۳٪ رسیده است. از مهم‌ترین علل این افزایش نرخ سود بین بانکی می‌توان به کاهش ذخایر نزد بانک‌ها به واسطه خرید اوراق و بازگشت نرخ ذخیره قانونی به مقدار قبل اشاره نمود. در طول سال ۱۴۰۰ نیز این نرخ با شدت نوسان کمتری مواجه بوده و در کریدور ۱۸٪ تا ۲۱٪ تغییر کرده است.

نمودار ۶. نرخ سود موزون بین بانکی در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ (ماهانه-درصد)

مأخذ: گزارش عملکرد بازار بین بانکی ریالی و عملیات اجرایی سیاست پولی در سال ۱۴۰۰.

جدول زیر نرخ سود موزون بازار بین بانکی را به تفکیک گروه‌های بانکی سپرده‌گذار و سپرده‌پذیر در سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد.

جدول ۶. نرخ سود موزون معاملات بازار بین بانکی

به تفکیک گروه‌های بانکی سپرده‌گذار و سپرده‌پذیر در سال ۱۴۰۰ (درصد)

سپرده‌پذیری	سپرده‌گذاری	
۱۹.۶	۱۹.۴	بانک‌های تجاری دولتی
۲۰.۲	۱۹.۶	بانک‌های تخصصی دولتی
۱۹.۳	۱۹.۶	بانک‌های مشمول اصل چهل و چهارم
۱۹.۶	۱۹.۵	بانک‌های غیردولتی
۱۹.۷	۱۹.۹	مؤسسات اعتباری غیربانکی
۱۹.۶	۱۹.۶	نرخ سود موزون

مأخذ: گزارش عملکرد بازار بین بانکی ریالی و عملیات اجرایی سیاست پولی در سال ۱۴۰۰.

نکته دیگری که از مشاهده آمارهای نرخ سود بین بانکی در گروه‌های مختلف بانک‌ها مشخص می‌شود این است که نرخ سود سپرده‌پذیری بین بانکی برای مؤسسات اعتباری غیر بانکی و بانک‌های تخصصی دولتی بیشتر از بانک‌های مشمول اصل چهل و چهارم و تجاری دولتی و غیردولتی است. به طور کلی بانک‌های مشمول اصل چهل و چهارم با نرخ ۱۹.۳٪ کمترین نرخ سود بین بانکی و بانک‌های تخصصی دولتی با نرخ ۲۰.۲٪ بیشترین نرخ سود بین بانکی را پرداخت کرده‌اند. این امر تمایل بانک‌ها به جذب سپرده و همچنین هزینه سود سپرده تحمیل شده بر آنها را نشان می‌دهد. از سوی دیگر بانک‌های تجاری دولتی با ۱۹.۴٪ کمترین نرخ سود موزون و مؤسسات اعتباری غیربانکی با ۱۹.۹٪ بیشترین نرخ سود موزون را در سپرده‌گذاری از آن خود کرده‌اند. نکته قابل توجه اینکه مؤسسات اعتباری غیربانکی هم در سپرده‌گذاری و هم در سپرده‌پذیری نرخ سود بالاتری را از میانگین شبکه بانکی ثبت نموده‌اند.

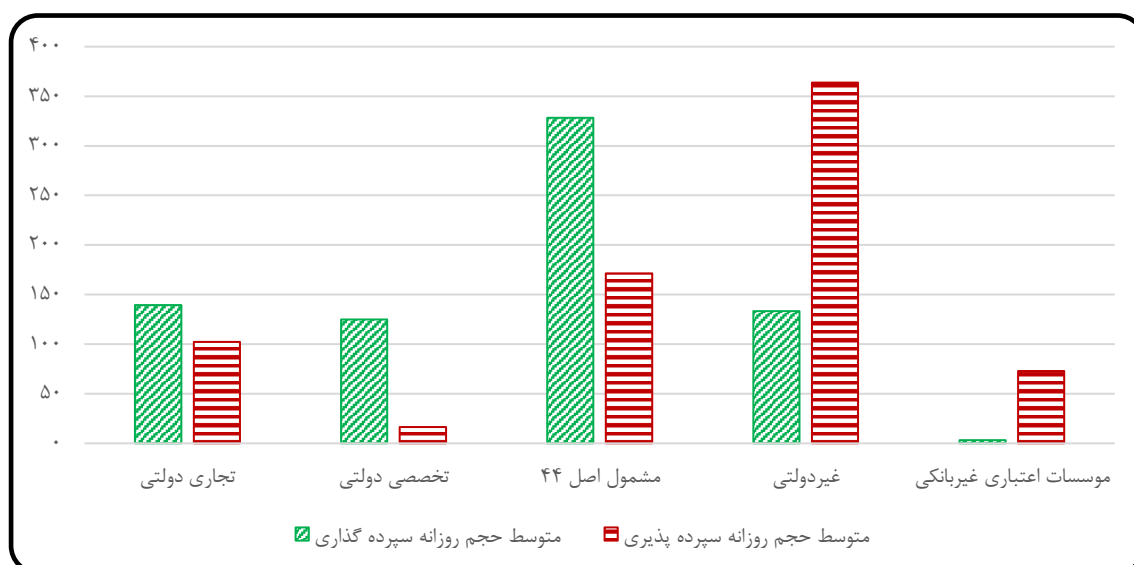
جدول ۷. نرخ سود موزون ماهیانه معاملات بازار بین بانکی در سال ۱۴۰۰ (درصد)

نرخ سود موزون		ماه
۱۴۰۰	۱۳۹۹	
۱۹.۹	۱۶.۷	فروردین
۱۹.۶	۱۱.۷	اردیبهشت
۱۸.۷	۹.۷	خرداد
۱۸.۲	۱۳.۱	تیر
۱۸.۲	۱۴.۸	مرداد
۱۸.۶	۱۷.۲	شهریور
۱۹.۵	۲۰.۰	مهر
۲۰.۷	۲۲.۶	آبان
۲۱.۱	۲۰.۷	آذر
۲۰.۸	۲۰.۵	دی
۲۰.۴	۲۰.۰	بهمن
۲۰.۳	۱۹.۸	اسفند
۱۹.۶	۱۷.۶	نرخ موزون سالیانه

مأخذ: همان.

جدول فوق نرخ سود موزون ماهیانه معاملات بازار بین بانکی را در سال‌های ۱۳۹۹ و ۱۴۰۰ برای شبکه بانکی نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود به‌استثنای مهرماه و آبان‌ماه، نرخ سود موزون در ماه‌های مختلف سال ۱۳۹۹ کمتر از سال ۱۴۰۰ بوده است. حداکثر نرخ سود موزون در سال ۱۳۹۹ در آبان‌ماه با نرخ ۲۲.۶٪ رخ داده درحالی که در سال ۱۴۰۰ حداکثر نرخ با یک ماه تأخیر و در آذرماه در نرخ ۲۱.۱٪ اتفاق افتاده است. حداقل نرخ نیز در سال ۱۳۹۹ در خردادماه در نرخ ۹.۷٪ بوده درحالی که در سال ۱۴۰۰ ماه‌های تیر و مرداد در نرخ ۱۸.۲٪ حداقل نرخ سود موزون را تجربه کرده‌اند. در مجموع نرخ سود موزون سالیانه برای سال ۱۴۰۰ به مقدار ۲٪ بیش از سال ۱۳۹۹ است.

نمودار ۷. عملکرد سپرده‌پذیری و سپرده‌گذاری در بازار بین بانکی
به تفکیک گروه‌های بانکی در سال ۱۴۰۰ (هزار میلیارد ریال)

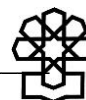

مأخذ: همان.

نمودار فوق متوسط حجم روزانه سپرده‌پذیری و سپرده‌گذاری بانک‌ها را به تفکیک نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که بانک‌های غیردولتی و بانک‌های مشمول اصل چهل و چهارم قانون اساسی به ترتیب بیشترین حجم روزانه سپرده‌پذیری را به‌طور متوسط داشته‌اند. ازسوی دیگر بانک‌های مشمول اصل چهل و چهارم قانون اساسی بیشترین حجم روزانه سپرده‌گذاری را به‌طور متوسط داشته‌اند. به عبارت روشن‌تر وضعیت شاخص نقدشوندگی در بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیردولتی به مراتب از بانک‌های دولتی نامناسب‌تر بوده است.

۴. عملیات بازار باز و فروش اوراق بدهی

در راستای اجرای چارچوب جدید سیاست‌گذاری پولی با هدف مدیریت نرخ سود در بازار بین بانکی و نهایتاً کنترل نقدینگی و مهار تورم و فراهم کردن بستر لازم برای سیاست پولی مبتنی بر هدفگذاری تورم با استفاده از ابزارهای کوتاه‌مدت غیرمستقیم سیاست پولی و به استناد بند «م» تبصره «۵» قانون بودجه سال ۱۳۹۸، در تاریخ ۱۳۹۸/۰۱/۲۷

دستورالعمل «انجام عملیات بازار باز و اعطای اعتبار در قبال اخذ وثیقه توسط بانک مرکزی» (به همراه اصلاحات آن در مورخ ۱۳۹۸/۱۰/۰۳) توسط شورای پول و اعتبار تصویب شد.

هدف بانک مرکزی از معرفی عملیات بازار باز، نوسازی چارچوب سیاستگذاری پولی با به کارگیری ابزارهای غیرمستقیم پولی است. عملیات بازار باز به همراه استفاده از دامنه نرخ سود (اعطای تسهیلات به بانک‌ها در قبال اخذ وثیقه و سپرده‌پذیری از بانک‌ها) به بانک مرکزی اجازه می‌دهد مدیریت مؤثرتری بر نرخ سود بانکی و تخصیص بهینه نقدینگی در بازار بین بانکی ریالی داشته باشد، تا از مسیر آن، کانال‌های ساز و کار اشاعه پولی - به‌ویژه کانال نرخ سود - تقویت شود.

بانک مرکزی برای اولین بار روز شنبه مورخ ۲۸ دی‌ماه ۱۳۹۸، معامله اوراق بدهی دولتی را در چارچوب عملیات بازار باز و در قالب خرید قطعی اوراق مزبور انجام داد. در سال ۱۴۰۰ بانک مرکزی ۵۶ مرحله حراج عملیات بازار باز را برگزار کرده که اطلاعات ۵۳ مورد از آنها بر روی سایت بانک مرکزی منتشر شده است. از این تعداد ۳۶ مورد حراج توافق بازخريد برگزار شده است که درمجموع ۴۷۱ تقاضا ازسوی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی بوده که ۱۴۳۷۹ هزار میلیارد ریال مورد پذیرش واقع شده و تزریق نقدینگی ازسوی بانک مرکزی صورت گرفته است. همچنین ۱۷ مورد حراج توافق بازخريد معکوس برگزار شده که درمجموع ۳۵ تقاضا ازسوی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی بوده و ۶۲۷۰۹ هزار میلیارد ریال آن مورد پذیرش قرار گرفته و جذب نقدینگی توسط بانک مرکزی انجام شده است. نرخ سود سقف کريدور عملیات بازار باز ۲۲٪ و برای کف نرخ سود، ۱۴٪ توسط بانک مرکزی در نظر گرفته شده است. میانگین حداقل نرخ سود توافق بازخريد ۱۹.۵۲٪ و برای توافق بازخريد معکوس ۱۸٪ بوده است.

جدول ۸. عملکرد عملیات بازار باز در سال ۱۴۰۰

مجموع	توافق بازخريد معکوس	توافق بازخريد	
۵۳	۱۷	۳۶	تعداد حراج برگزار شده
۵۰۶	۳۵	۴۷۱	تعداد تقاضا
۱۶۹۰۹.۷	۱۵۲۴.۶	۱۵۳۸۵.۱	مجموع ارزش سفارش‌های ارسال شده (هزار میلیارد ریال)
۱۵۰۰۶.۶	۶۲۷.۹	۱۴۳۷۸.۷	مجموع ارزش سفارش‌های پذیرفته شده (هزار میلیارد ریال)
---	۴۱.۲	۹۳.۵	میزان پذیرش سفارش‌ها (درصد)
---	۱۸	۱۹.۵۲	میانگین حداقل نرخ توافق بازخريد (درصد)

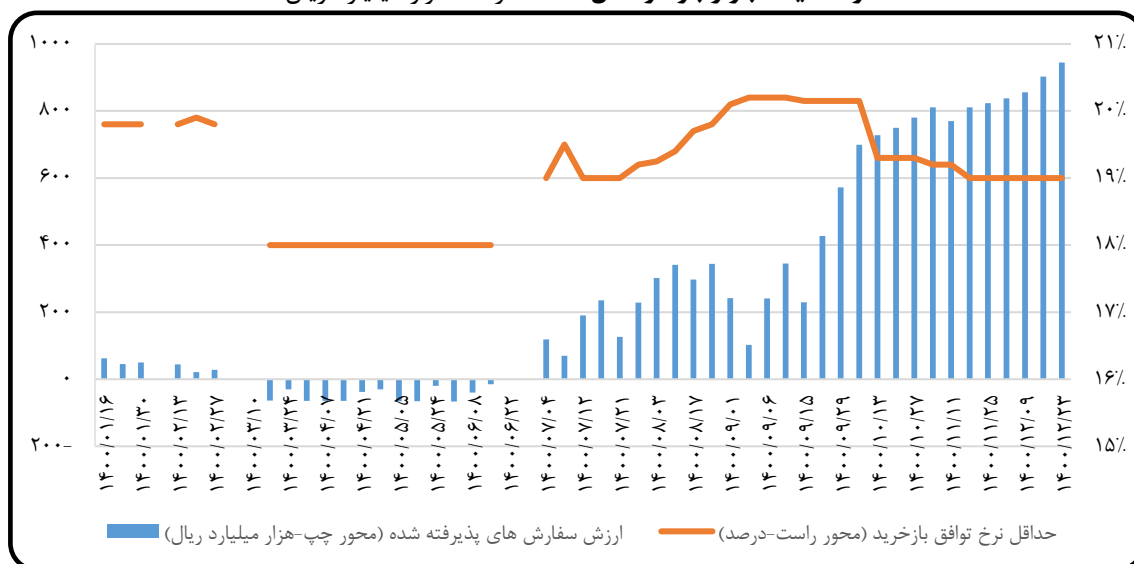
مأخذ: گزارش‌های عملیات بازار باز، اداره عملیات بازار باز، بانک مرکزی.

نمودار زیر حداقل نرخ بازخريد و ارزش سفارش‌های توافق بازخريد و توافق بازخريد معکوس را در طول سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود در خردادماه تا شهریورماه ۱۴۰۰ بانک مرکزی سیاست انقباضی در پيش گرفته و در نرخ ۱۸٪ اقدام به انجام عملیات بازخريد معکوس نموده است. از مهرماه تا انتهای سال ۱۴۰۰ نیز سیاست انبساطی و تزریق نقدینگی (انجام عملیات توافق بازخريد) توسط بانک مرکزی اعمال شده به‌نحوی که حداقل نرخ عملیات بازخريد در بازه بین ۱۹٪ تا ۲۱٪ در نوسان بوده است. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود حجم ارزش

سفارش‌های عملیات بازر خرید در نیمه دوم سال ۱۴۰۰ نسبت به نیمه اول این سال به شدت افزایش یافته است. همچنین حجم سفارش‌های عملیات بازر خرید در سال ۱۴۰۰ بسیار بیشتر از توافق بازر خرید معکوس انجام شده بوده است که در نهایت خود را در افزایش اضافه برداشت‌ها نشان داده است.

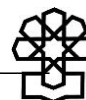
نمودار ۸. حداقل نرخ توافق بازر خرید و ارزش سفارش‌های پذیرفته شده

در عملیات بازار باز در سال ۱۴۰۰ (درصد-هزار میلیارد ریال)

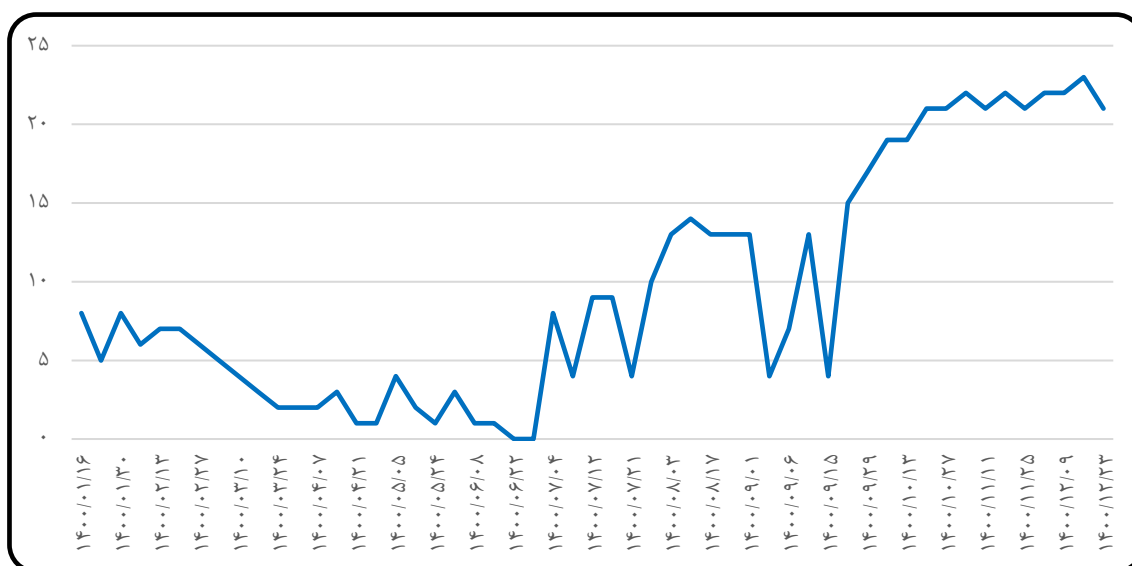

مأخذ: گزارش‌های عملیات بازار باز، اداره عملیات بازار باز، بانک مرکزی.

نمودار زیر تعداد بانک‌های شرکت کننده در حراج‌های برگزار شده عملیات بازار باز را نشان می‌دهد. همان گونه که ملاحظه می‌شود در حراج‌های مربوط به عملیات بازر خرید معکوس تعداد بانک‌های متقاضی بسیار کمتر از تعداد بانک‌های شرکت کننده در عملیات بازر خرید است. در مجموع در هر حراج ۱۰ بانک به طور متوسط شرکت داشته است. بالاتر بودن نرخ توافق بازر خرید در آذرماه ۱۴۰۰ موجب کاهش مشارکت بانک‌ها در عملیات بازار باز در این دوره شده است که با کاهش این نرخ در سه ماهه انتهایی سال ۱۴۰۰ شاهد افزایش مشارکت تعداد بانک‌ها در عملیات بازار باز می‌باشیم.

نمودار ۹. حراج‌های عملیات بازار باز در سال ۱۴۰۰

مأخذ: همان.

۵. وضعیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی^۱

اهمیت نظارت بر نظام بانکی بر کسی پوشیده نیست؛ اگر این نظارت به‌درستی صورت نگیرد، شاهد بروز رفتارهای پرمخاطره ازسوی بانک‌ها هستیم. عدم نظارت صحیح حاکمیت بر فعالیت بانک‌ها به مثابه اعطای ضمانت بدون محدودیت حاکمیت به بانک‌های تجاری برای تغییر در مناسبات اقتصادی کشور است زیرا بخش اسمی اقتصاد می‌تواند آثار جدی بر بخش‌های واقعی داشته باشد. معمولاً در بسیاری از کشورهای دنیا برای اینکه فعالیت بانک‌ها آثار مخربی همانند تورم به همراه نداشته باشد، راهکارهایی ارائه می‌شود که یکی از مهم‌ترین آنها اعمال نظارت دقیق بر فعالیت نظام بانکی است.

یکی از لوازم ضروری تحقق نظارت مؤثر در شبکه بانکی، ایجاد شفافیت، افشا اطلاعات و ایجاد دسترسی مناسب به آخرین داده‌ها و اطلاعات است. در مقررات بال ۲ و ۳، ستون سوم مقررات مربوط به انضباط بازار^۲ است. این موضوع به این معناست که اطلاعات شبکه بانکی به‌درستی افشا شود. در این صورت کارشناسان متخصص در تحلیل بانک‌ها می‌توانند بانک‌ها را رصد کنند. در صنعت بانکی که صنعتی مبتنی بر اعتماد است، ضروری است جهت حفظ این اعتماد، استقرار ثبات و ممانعت از ایجاد بحران و ورشکستگی، زمینه نظارت گسترده فراهم شود. در این حوزه اقدامات مناسبی در سطح شبکه بانکی کشور ما صورت گرفته، اما کماکان ضعف‌های بسیاری وجود دارد.

مدل‌ها و شاخص‌های مختلفی در تحلیل وضعیت و سنجش عملکرد بانک‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. هریک از این شاخص‌ها ضمن ارائه اطلاعات مفید، محدودیت‌هایی را نیز دربردارد. در این بخش براساس برخی از شاخص‌ها، وضعیت

۱. بانک‌های مورد بررسی شامل ملی، مسکن، کشاورزی، صنعت و معدن، توسعه تعاون، توسعه صادرات، پست بانک، ملت، تجارت، صادرات، رفاه، اقتصاد نوین، ایران‌زمین، آینده، پارسیان، پاسارگاد، خاورمیانه، دی، سامان، سرمایه، سینا، شهر، قرض‌الحسنه رسالت، قرض‌الحسنه مهر ایران، کارآفرینی، گردشگری و مؤسسه اعتباری غیربانکی ملل هستند. بانک سپه و مؤسسه اعتباری غیربانکی نور، کاسپین و توسعه در تاریخ تهیه گزارش (آبان‌ماه ۱۴۰۱) فاقد صورت‌های مالی منتشر شده به‌روز بودند.

سلامت شبکه بانکی و همچنین کم‌وکیف خدمات آن، مورد بررسی قرار می‌گیرد. سلامت بانک‌ها عمدتاً در گرو رعایت استانداردهای کفایت سرمایه، کیفیت دارایی‌ها، سودآوری و ... است که در این قسمت به این مباحث پرداخته می‌شود.

۱-۵. شفافیت و افشای اطلاعات

طبق اطلاعات منتشر شده توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری تا آبان‌ماه ۱۴۰۱، ۲۳ بانک و مؤسسه اعتباری صورت‌های مالی سالیانه منتهی به ۲۹ اسفندماه ۱۴۰۰ خود را به‌صورت حسابرسی شده بر سامانه کدال قرار داده یا در سایت خود منتشر کرده‌اند و ۴ بانک نیز صورت‌های مالی حسابرسی نشده را افشاء کرده‌اند. صورت‌های مالی مربوط به شهریور ماه نیز توسط ۲۱ بانک و مؤسسه اعتباری به‌صورت حسابرسی نشده در سامانه کدال قرار گرفته و یا در سایت آنها منتشر شده است. در میان بانک‌های دولتی بانک‌های صنعت و معدن، توسعه تعاون و همچنین بانک‌های کشاورزی، توسعه صادرات و مسکن دستورالعمل حداقل استانداردهای شفافیت و انتشار عمومی اطلاعات توسط مؤسسات اعتباری ابلاغ شده از سوی بانک مرکزی را رعایت کرده و موارد مندرج در دستورالعمل مربوطه را بر روی سایت خود افشاء نموده‌اند. آخرین صورت‌های مالی منتشر شده از برخی از بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی غیرشفاف به‌شرح زیر است:

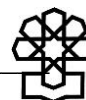
جدول ۹. وضعیت انتشار صورت‌های مالی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیرشفاف

نام بانک	وضعیت ثبت و پذیرش نزد سازمان بورس	نوع بانک یا مؤسسه اعتباری	آخرین صورت‌های مالی حسابرسی شده	آخرین صورت‌های مالی	تخطی از دستورالعمل حداقل الزامات شفافیت (تأخیر در افشای اطلاعات)
آینده	ثبت شده پذیرفته نشده نزد سازمان بورس	بانک غیردولتی تجاری	۱۳۹۸/۱۲/۲۹	۱۴۰۱/۰۶/۳۱	
ایران‌زمین	ثبت شده پذیرفته نشده نزد سازمان بورس	بانک غیردولتی تجاری	۱۳۹۷/۱۲/۲۹	۱۴۰۱/۰۶/۳۱	
سپه	ثبت نشده نزد سازمان بورس	دولتی تجاری	۱۳۹۸/۱۲/۲۹	۱۳۹۸/۱۲/۲۹	
نور	فرابورس - پایه (قرمز)	مؤسسه اعتباری غیربانکی	---	۱۳۹۵/۰۶/۳۱	

مأخذ: سامانه کدال و سایت فرابورس.

آخرین صورت مالی منتشر شده از بانک دولتی تجاری سپه مربوط به انتهای اسفندماه ۱۳۹۸ بوده است که نشانگر شرایط بحرانی این بانک در رعایت دستورالعمل شفافیت است. مؤسسه اعتباری غیر بانکی نور، علی‌رغم اینکه هیئت سرپرستی منصوب شده از سوی بانک مرکزی دارد، تاکنون هیچ صورت مالی حسابرسی شده‌ای منتشر نکرده است.

شایان ذکر است در بررسی وضعیت بانک‌ها که در ادامه گزارش بدان پرداخته خواهد شد، به‌طور مشخص از اطلاعاتی که بانک‌ها در سامانه کدال و سایت خود منتشر کرده‌اند استفاده خواهد شد و عدم انتشار منظم اطلاعات

ازسوی برخی بانکها و مؤسسات اعتباری باعث شده است که گستره بررسی کامل نباشد. بنابراین با توجه به اطلاعات در دسترس از مقطع زمانی اسفندماه ۱۴۰۰ برای تحلیل استفاده شده است.

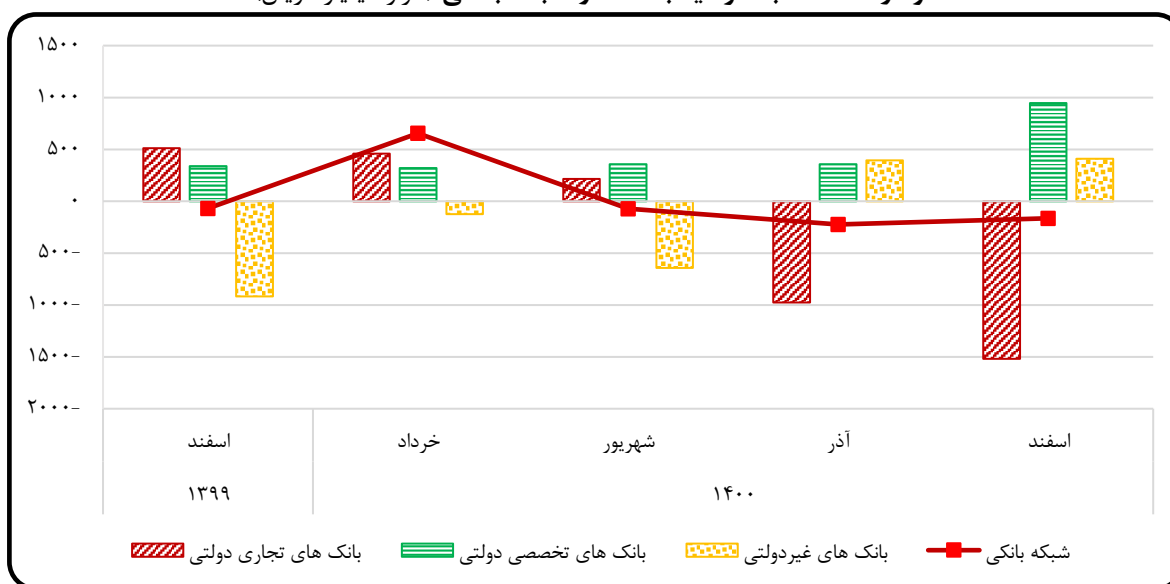
۲-۵. قوام بانکها

حساب سرمایه یا حقوق صاحبان سهام بانک عبارت است از تفاوت دارایی و بدهی بانک و عمدتاً شامل سرمایه پرداخت شده، اندوخته‌ها و سود (زیان) انباشته بانک است. اهمیت سرمایه از آنجاست که به‌عنوان یک سپر مقابل شوک کاهش ارزش دارایی بانک، عمل کرده و از سرایت زیان، به سپرده‌گذاران و سایر ذی‌نفعان جلوگیری می‌کند. در کنار این، کارکرد اقتصادی سرمایه، کنترل کژمنشی بانکهاست که موجب می‌شود منافع سهام‌دار (و به تبع آن هیئت مدیره) نیز تابعی از عملکرد بانک باشد و او را از رفتارهای پرریسک باز بدارد.

حساب سرمایه شبکه بانکی در اسفندماه ۱۳۹۹ برابر مقدار منفی ۶۹.۸ هزار میلیارد ریال بوده است که این امر به دلیل منفی بودن حساب سرمایه بانکهای غیردولتی است در حالی که در این تاریخ حساب سرمایه بانکهای تجاری و همچنین تخصصی دولتی مثبت بوده است. در خردادماه ۱۴۰۰ شاهد بهبود وضعیت حساب سرمایه بانکهای غیردولتی می‌باشیم که موجب مثبت شدن حساب سرمایه شبکه بانکی در فصل اول سال ۱۴۰۰ شده است. اما شهریورماه ۱۴۰۰ مجدداً وضعیت حساب سرمایه بانکهای غیردولتی به حالت قبل برگشته و بانکهای تجاری دولتی نیز کاهش قابل توجهی را در حساب سرمایه خود تجربه نموده‌اند به نحوی که در فصل دوم سال ۱۴۰۰ مجدداً حساب سرمایه شبکه بانکی منفی شده است. در آذرماه ۱۴۰۰ علی‌رغم بهبود قابل توجه حساب سرمایه بانکهای غیردولتی و مثبت شدن این مقدار برای آنها، اما وضعیت بانکهای تجاری دولتی به شدت منفی شده است که این امر موجب منفی تر شدن مقدار حساب سرمایه شبکه بانکی به نسبت فصل قبل گردیده است. در اسفندماه ۱۴۰۰ نیز بدتر شدن شرایط بانکهای تجاری دولتی با بهبود حساب سرمایه بانکهای تخصصی دولتی همراه بوده است که این امر از شدت منفی بودن حساب سرمایه شبکه بانکی کاسته است.

درمجموع روند حساب سرمایه بانکهای تجاری دولتی از اسفندماه ۱۳۹۹ تا اسفندماه ۱۴۰۰ به شدت کاهشی بوده و از مقدار ۵۰۹.۹ هزار میلیارد ریال به مقدار ۱۵۲۰.۴- هزار میلیارد ریال رسیده است. این درحالی است که شرایط بانکهای تخصصی دولتی در حساب سرمایه افزایشی بوده و از مقدار ۳۳۷.۲ هزار میلیارد ریال در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۹۴۶ هزار میلیارد ریال در پایان سال ۱۴۰۰ رسیده است. همچنین بانکهای تجاری غیردولتی نیز در هر فصل مقادیر مختلفی را تجربه نموده و روند یکنواختی را نداشته‌اند، اما درمجموع از مقدار ۹۱۶.۹- هزار میلیارد ریال در اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۴۰۹.۶ هزار میلیارد ریال در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده‌اند که نشانگر بهبود عملکرد بانکهای تجاری غیردولتی در طول این دوره است.

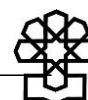
نمودار ۱۰. حساب سرمایه بانک‌ها و شبکه بانکی (هزار میلیارد ریال)

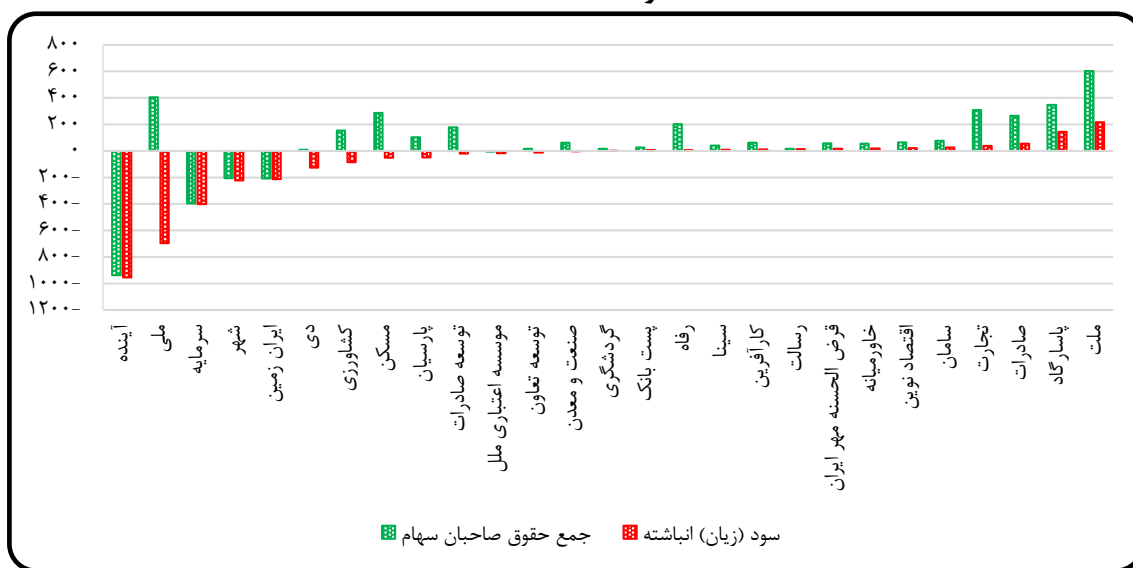
مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

این وضعیت حساب سرمایه درحالی اتفاق می‌افتد که بانک مرکزی به موجب دستورالعمل‌های ابلاغی در اسفندماه ۱۳۹۸، حداقل نسبت کفایت سرمایه را ۸ درصد و نسبت سرمایه لایه یک به دارایی‌های موزون به ریسک را ۴.۵ درصد عنوان کرده و بانک‌هایی که سرمایه لایه یک به دارایی‌های موزون به ریسک کمتری دارند را ملزم کرده است تا طی یک برنامه زمانی تا سال ۱۴۰۱، سرمایه لایه یک خود را به ۴.۵ درصد دارایی‌های موزون به ریسک برسانند. طبق آن برنامه، بانک‌های دولتی و خصوصی (بانک‌های خصوصی شده از زمانبندی مستثنا شده بودند) در سال ۱۴۰۰ باید معادل ۴ درصد دارایی‌های موزون به ریسک خود، سرمایه لایه یک داشته باشند. از آنجایی که بانک‌ها می‌توانند نهایتاً به اندازه سرمایه لایه یک، سرمایه لایه دو داشته باشند و معمولاً سرمایه لایه دو، سهل‌الوصول‌تر از سرمایه لایه یک است، در سال ۱۴۰۰ نسبت کفایت سرمایه ۸ درصد، مورد انتظار بوده است.

اگرچه براساس دستورالعمل بانک مرکزی تا پایان سال ۱۴۰۱ هیچ مجازاتی برای تخلف از دستورالعمل کفایت سرمایه در نظر گرفته نشده و زمانبندی موضوع ماده (۸) دستورالعمل مذکور بدون ضمانت اجرا رها شده است، اما منفی بودن حساب سرمایه براساس قانون تجارت قابل پذیرش نیست و شاهد دیگری بر ضعف جدی نظارت بر بانک‌ها طی سالیان گذشته و ضرورت اصلاحات اساسی در ساختار بانک مرکزی به‌منظور تقویت اقتدار مقام ناظر است. نمودار زیر، حساب سرمایه و زیان انباشته بانک‌های دولتی و غیردولتی که صورت‌های مالی خود را افشا کرده‌اند را نمایش می‌دهد:

نمودار ۱۱. سود (زیان) انباشته و حساب سرمایه بانک‌های دولتی و غیردولتی در اسفندماه ۱۴۰۰

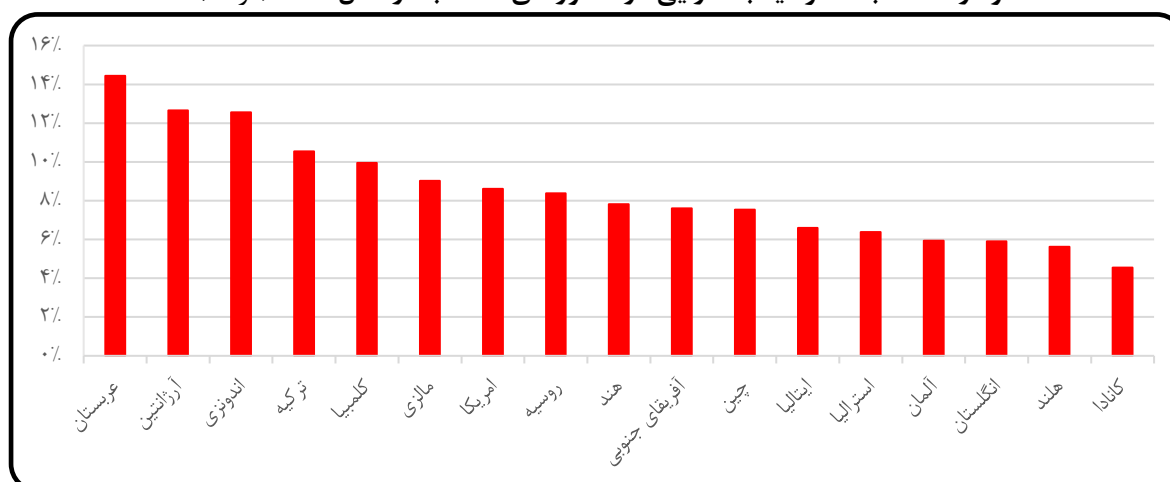
مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

لذا براساس صورت‌های مالی افشا شده، بانک‌های آینده، سرمایه، شهر و ایران‌زمین در اسفندماه ۱۴۰۰ دارای حساب سرمایه (ارزش ویژه) منفی هستند و ارزش دارایی‌هایشان کمتر از بدهی‌های آنهاست. وجود بانک‌هایی با حساب سرمایه شدیداً منفی پیامدهای زیانباری برای کشور دارد که به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. افزایش تعهدات بودجه‌ای آتی دولت به‌منظور جبران ناترازی (حداقل برای بانک‌های دولتی)،
 ۲. کاهش توان تسهیلات‌دهی بانک‌ها و به‌تبع آن سرمایه‌گذاری اقتصادی،
 ۳. ورود بانک‌های غیردولتی به فعالیت‌های پرمخاطره (به‌دلیل اینکه سرمایه‌ای برای از دست دادن باقی نمانده است).
- مشاهده وضعیت حساب سرمایه بانک‌ها نشان می‌دهد نظام بانکی نیازمند درمان است و سیاست بانک مرکزی مبنی بر مدارا با بانک‌های ناسالم و حتی انجام یکسری اقدامات حداقلی، کافی نیست و ناترازی و هزینه درمان را افزایش می‌دهد. براساس آمارهای بانک مرکزی در سال ۱۴۰۰، شبکه بانکی به‌طور متوسط ماهیانه ۱۳۷۳۳ میلیارد ریال و روزانه ۴۵۸ میلیارد ریال افزایش زیان انباشته داشته و بر عمق ناترازی‌اش افزوده شده است. نکته قابل‌توجه اینکه در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ صرفاً مجموعه بانک‌های تجاری دولتی دارای حساب سرمایه منفی بوده‌اند به‌نحوی که این بانک‌ها در دوازده ماهه این سال به‌طور متوسط ماهیانه ۱۲۶۷۰۰ میلیارد ریال زیان انباشته ایجاد نموده‌اند. ارقام فوق نشان می‌دهد هریک روز تأخیر در انجام اصلاحات اساسی در نظام بانکی و خاموش کردن موتور زیان بانک‌های غیردولتی، چه میزان هزینه به کشور تحمیل می‌کند.

از آنجا که حساب سرمایه منفی شده است دیگر تحلیل‌ها و شاخص‌های رایج نظیر محاسبه نسبت سرمایه به دارایی یا ضریب اهرمی فاقد موضوعیت می‌گردد؛ اما شاید مقایسه وضعیت نسبت سرمایه به دارایی بانک‌ها با برخی از کشورهای منتخب، مفید باشد. تفاوت معنادار و فاحش این نسبت با برخی کشورهای منطقه و درحال توسعه جای تأمل و اقدام مقتضی دارد.

نمودار ۱۲. نسبت سرمایه به دارایی در کشورهای منتخب در سال ۲۰۲۰ (درصد)

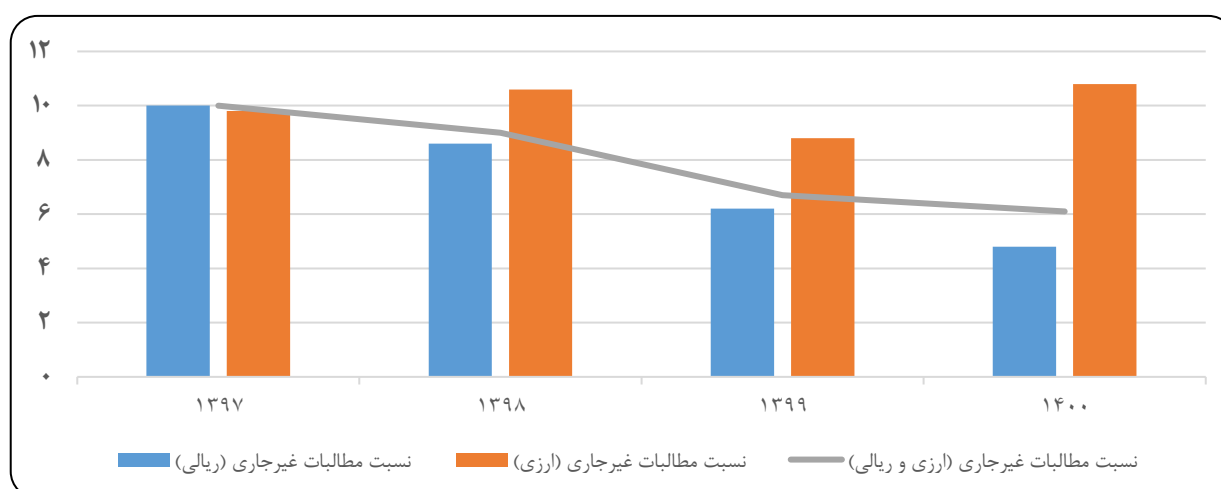

مأخذ: بانک جهانی.

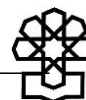
۳-۵. ریسک اعتباری و کیفیت دارایی‌ها

تسهیلات اعطایی یا به عبارتی بدهی دریافت‌کنندگان تسهیلات، مهم‌ترین دارایی بانک‌ها قلمداد می‌شود، بنابراین بررسی این سرفصل، مهم‌ترین شاخص در ارزیابی کیفیت دارایی‌های بانک‌ها به‌شمار می‌رود. مدیریت ریسک اعتباری به معنای کنترل مخاطره (ریسک) نکول از سوی دریافت‌کنندگان تسهیلات است که با شاخص نسبت مطالبات غیرجاری گزارش می‌شود. متأسفانه بانک مرکزی گزارش تفصیلی از وضعیت کیفیت دارایی‌های بانک‌ها به تفکیک بانک‌ها منتشر نمی‌کند و تنها داده‌ای که به صورت عمومی در رابطه با وضعیت نسبت مطالبات غیرجاری (NPL) منتشر می‌شود، داده‌های موجود در نماگرهای اقتصادی است. نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی نسبت مطالبات غیرجاری را به تفکیک ارزی و ریالی برای کل شبکه بانکی گزارش کرده است که نشان می‌دهد این نسبت برای کلیه مطالبات از سال‌های ۱۳۹۷ تا ۱۴۰۰ نزولی است و نسبت مطالبات غیرجاری ارزی پس از شوک ارزی سال ۱۳۹۷ همواره بیشتر از نسبت مطالبات غیرجاری ریالی بوده است.

نمودار ۱۳. نسبت مطالبات غیرجاری شبکه بانکی (درصد)

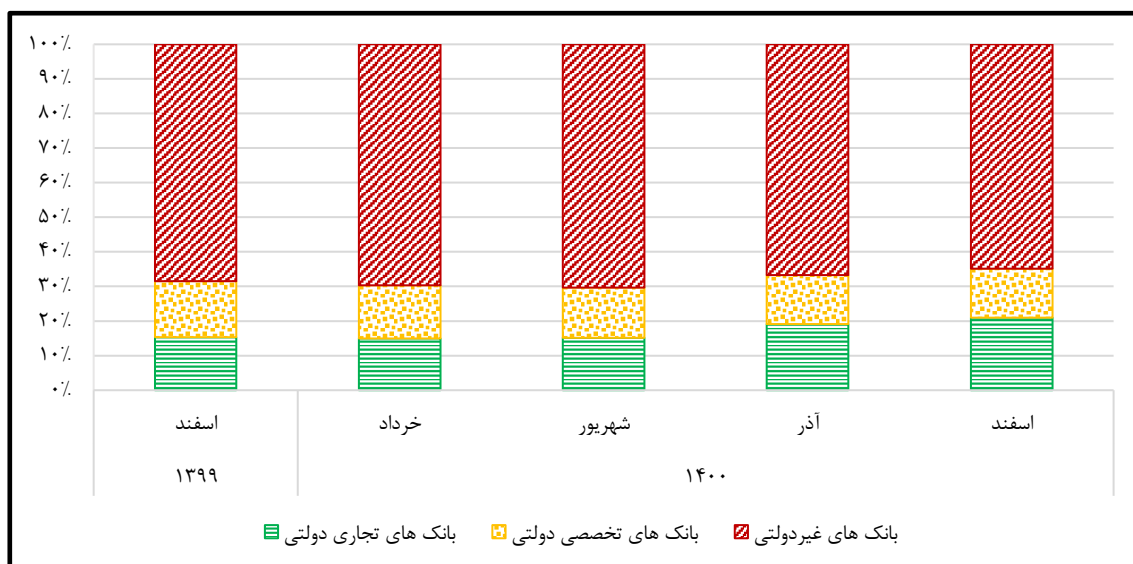
مأخذ: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی.

ذکر یک نکته در اینجا ضروری است و آن این که عموم بانک‌ها به دلیل اینکه باید متناسب با مطالبات غیرجاری، اقدام به ذخیره‌گیری کرده و هزینه مطالبات مشکوک الوصول شناسایی کنند، انگیزه زیادی برای عدم افشای مطالبات غیرجاری دارند. روش‌های گوناگونی بدین منظور به کار گرفته می‌شود، از جمله تسویه مطالبات غیرجاری با اعطای تسهیلات جدید، امهال یا بیش ارزشگذاری دارایی‌ها و ... با توجه به همه‌گیر شدن این روش‌ها در شبکه بانکی که مهم‌ترین دلیل آن ضعف جدی نظارت بانک مرکزی و اشکالات اساسی در نظام حسابرسی بانک‌هاست، میزان واقعی مطالبات غیرجاری بسیار بیشتر از ارقامی است که مبنای محاسبه نسبت مطالبات غیرجاری قرار می‌گیرد.

نمودار ۱۰ که در زیر آمده است سهم بانک‌های غیردولتی و دولتی در مانده تسهیلات اعطایی شبکه بانکی را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد بانک‌های غیردولتی بیشترین سهم را در مانده تسهیلات به خود اختصاص داده‌اند به نحوی که بیش از ۶۰٪ کل مانده تسهیلات شبکه بانکی مربوط به این بانک‌هاست. در اسفندماه ۱۳۹۹، ۶۸٪ از مانده تسهیلات برای بانک‌های غیردولتی بوده است که این مقدار در شهریورماه ۱۴۰۰ به ۷۰٪ افزایش یافته و در اسفندماه ۱۴۰۰ به ۶۵٪ کاهش یافته است. از سوی دیگر سهم بانک‌های تجاری دولتی از ۱۵٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۲۱٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ افزایش داشته و سهم بانک‌های تخصصی دولتی نیز از ۱۶٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۱۴٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ کاهش داشته است. بنابراین در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ بانک‌های تجاری دولتی توانسته‌اند سهم خود در مانده تسهیلات را افزایش داده و ترکیب مانده تسهیلات شبکه بانکی را به نفع خود تغییر دهند.

نمودار ۱۴. سهم مانده تسهیلات اعطایی بانک‌های غیردولتی، تخصصی دولتی و تجاری دولتی (درصد)

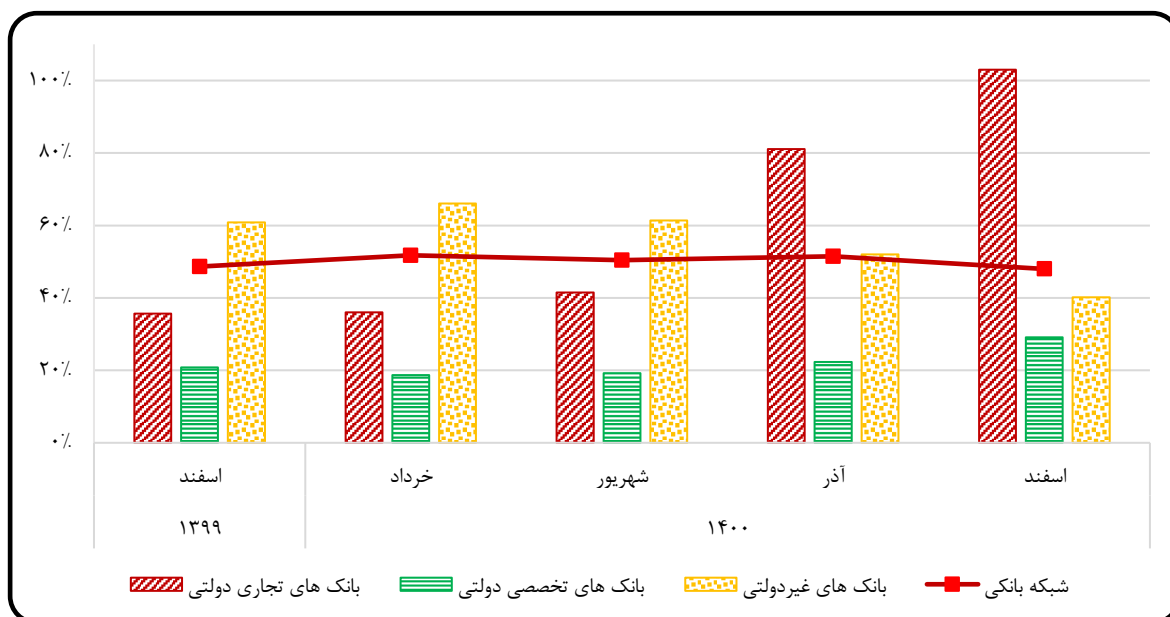

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نمودار زیر رشد سالیانه مانده تسهیلات اعطایی را در انتهای فصول سال ۱۴۰۰ نشان می‌دهد. رشد مانده تسهیلات شبکه بانکی از ۴۸٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۵۱٪ در خرداد و آذرماه ۱۴۰۰ رسیده و پس از آن در اسفندماه ۱۴۰۰ به ۴۷.۹۹٪ کاهش یافته است. بیشترین رشد را در طول دوره مورد بررسی بانک‌های تجاری دولتی داشته‌اند که

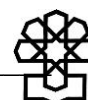
رشد سالیانه مانده تسهیلات آنها از ۳۵٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۱۰۲.۹۶٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است. همچنین نرخ رشد مانده تسهیلات بانک‌های تخصصی دولتی از ۲۱٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۲۹.۱۲٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ افزایش یافته است. از سوی دیگر نرخ رشد مانده تسهیلات برای بانک‌های غیردولتی از ۶۱٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۴۰.۱۵٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است.

نمودار ۱۵. رشد مانده تسهیلات اعطایی (درصد)

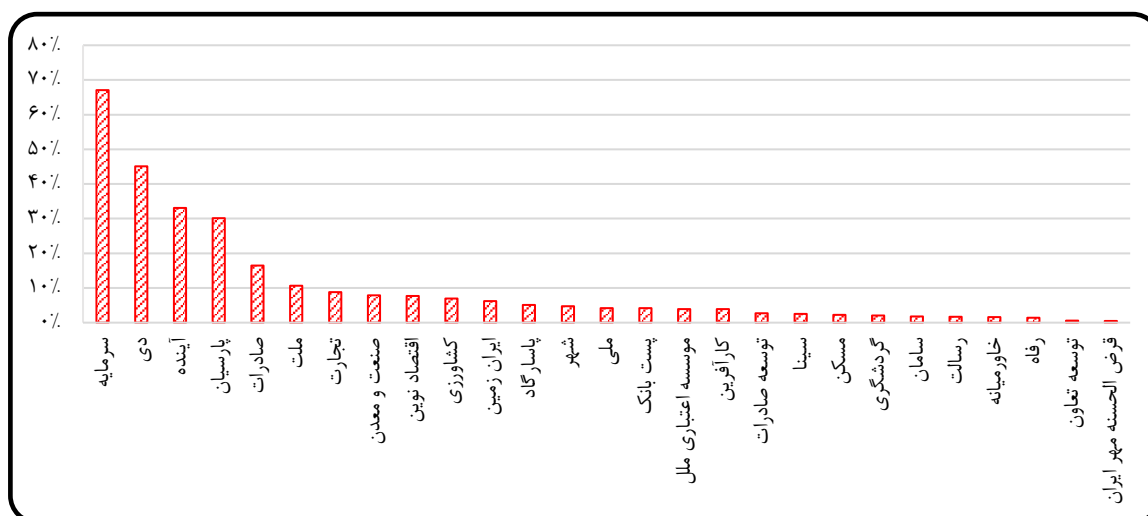

مأخذ: همان.

اگرچه بانک مرکزی اطلاعات و جزئیات بیشتری در ارتباط با ریسک اعتباری بانک‌ها منتشر نمی‌کند، اما از سامانه کدال و صورت‌های مالی بانک‌ها در اسفندماه ۱۴۰۰، می‌توان وضعیت متغیر مذکور را با جزئیات بیشتری درخصوص بانک‌های بورسی و دولتی بررسی کرد. نمودار زیر نسبت مطالبات غیرجاری را برای بانک‌های مختلف دولتی و غیردولتی نشان می‌دهد. بانک‌های سرمایه ۶۷٪، دی ۴۵٪، آینده ۳۳٪ و پارسیان ۳۰٪ بالاترین نسبت مطالبات غیرجاری را در میان بانک‌های بررسی شده دارند به نحوی که بالاتر از میانگین قرار می‌گیرند.

نمودار ۱۶. نسبت مطالبات غیر جاری بانک‌ها اسفندماه سال ۱۴۰۰ (درصد)

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

ریسک اعتباری سرفصل‌های مختلف مطالبات غیر جاری یکسان نیست. مطالبات سررسید گذشته (حداقل ۲ ماه تاخیر)، معوق (۲-۶ ماه تأخیر) و مشکوک‌الوصول (۱۸-۶ ماه تأخیر) سه طبقه مطالبات غیر جاری هستند که طبعاً با افزایش ماه‌های تأخیر بازپرداخت اقساط ریسک اعتباری بالاتری دارند. تفکیک سهم مانده سرفصل‌های مختلف از مانده مطالبات غیر جاری در نمودار زیر نشان داده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود سبد مطالبات غیر جاری بانک‌های سرمایه، سامان، مؤسسه اعتباری ملل، پاسارگاد و اقتصاد نوین به ترتیب پرریسک‌ترین سبد مطالبات غیر جاری محسوب می‌شود.

نمودار ۱۷. سهم سرفصل‌های مختلف مطالبات غیر جاری در اسفند ماه ۱۴۰۰ (درصد)

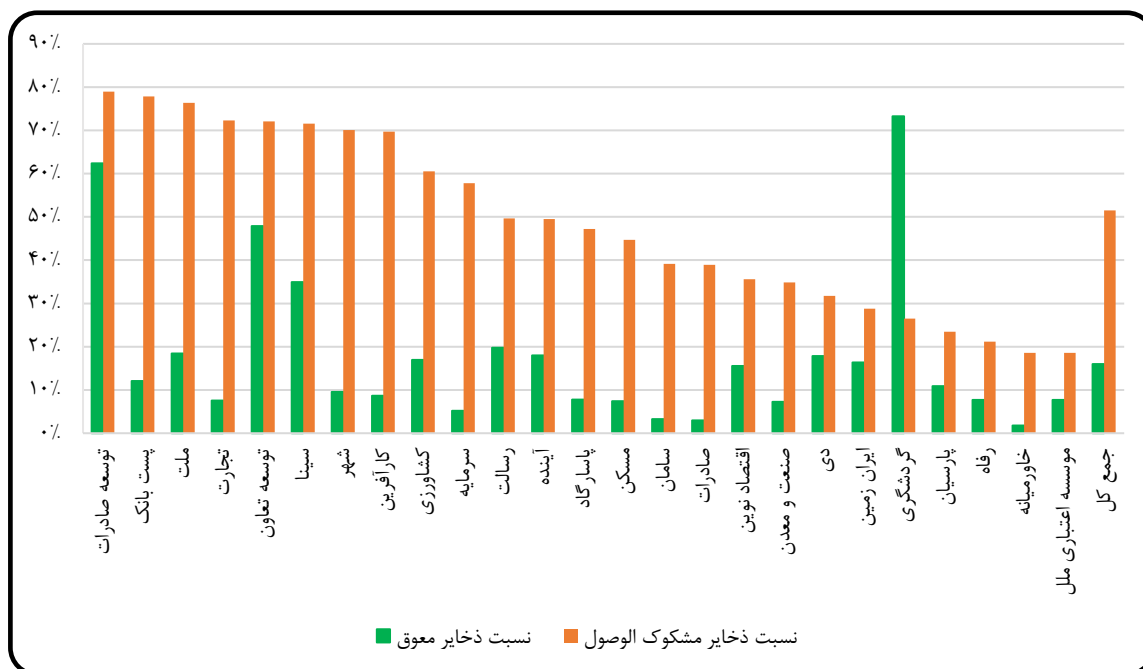

مأخذ: همان.

بانک‌ها به‌منظور پوشش ریسک اعتباری علاوه‌بر اینکه باید از کفایت سرمایه برخوردار باشند، لازم است متناسب با آن، اقدام به ذخیره‌گیری نمایند. ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول به‌معنای هزینه‌ای است که بانک به‌منظور پوشش زیان احتمالی ناشی از سوخت شدن تسهیلات، کنار می‌گذارد تا زیان مذکور را در طول زمان، هموارسازی و توزیع نماید. نمودار زیر نسبت مانده ذخایر دو طبقه از مطالبات غیرجاری بانک‌ها شامل مطالبات معوق و مشکوک‌الوصول را نشان می‌دهد. طبیعی است که بالاتر بودن این نسبت‌ها نکته‌ای مثبت ارزیابی می‌شود و به این معناست که در صورت سوخت شدن مطالبات مربوطه، بانک متحمل زیان جدید کمتری می‌شود.

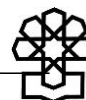
عملکرد بانک‌ها در ارتباط با ذخیره‌گیری در نمودار زیر واضح و قابل مقایسه است. همان‌طور که مشهود است، با اینکه مطالبات مشکوک‌الوصول، پریسک‌ترین دارایی بانک‌ها بوده و احتمال بازپرداخت آنها بسیار کم است و بانک‌ها باید برای جبران این زیان محتمل پیش‌بینی شده ذخیره‌گیری نمایند؛ اما با این حال شاهدیم مؤسسه اعتباری ملل و بانک‌های خاورمیانه، رفاه و پارسیان کمتر از ۲۵ درصد مطالبات مشکوک‌الوصول را ذخیره گرفته‌اند.^۱ نکته قابل‌توجه اینکه نسبت جمع کل ذخیره مطالبات مشکوک‌الوصول به مانده آنها برای کل بانک‌های مورد بررسی بالای ۵۰٪ است.

نمودار ۱۸. نسبت ذخیره مطالبات به مانده (نسبت مجموع ذخایر عمومی و اختصاصی به مانده ناخالص تسهیلات در دو سرفصل مشکوک‌الوصول و معوق) در اسفندماه ۱۴۰۰ (درصد)

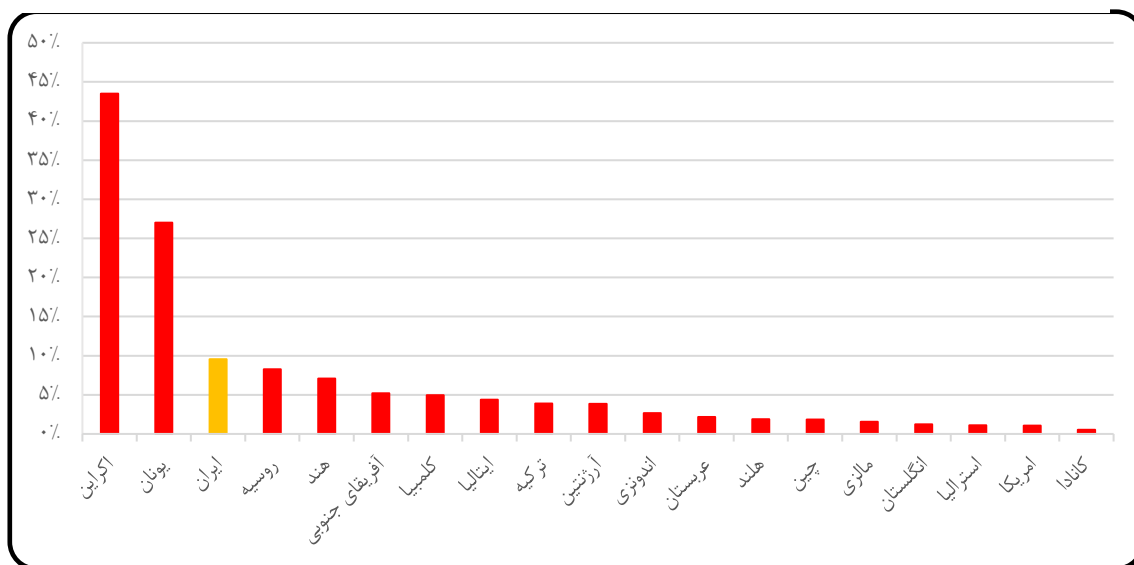
مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

۱. البته این موضوع می‌تواند به‌دلیل تخلف بانک یا عدم تخلف آن به‌دلیل در اختیار داشتن وثایق نقدشونده و باکیفیت باشد.

نکته دیگر شایسته تبیین در این گزارش، این است که به دلیل اهمیت ذخیره‌گیری در سلامت بانک‌ها، مقام ناظر در کشورها در ارتباط با این مقوله، بسیار حساس است و با ابزارهای نظارتی و تشویقی که در اختیار دارد سعی می‌کند بانک‌ها را به سوی «راست‌گویی» در افشای طبقات مطالبات و همچنین ذخیره‌گیری متناسب با احتمال نکول ترغیب و در صورت لزوم مجبور نماید. بانک مرکزی نیز در برخی از موارد از ابزارهای در اختیار خود نظیر صدور مجوز برگزاری مجمع یا تعریف بخشی از ذخایر عمومی مطالبات مشکوک‌الوصول به عنوان سرمایه لایه دو نظارتی و ...، در این راستا استفاده کرده است. با این حال، عدم پذیرش تمامی هزینه اختصاصی مطالبات مشکوک‌الوصول به عنوان هزینه قابل قبول مالیاتی از سوی سازمان امور مالیاتی، در عمل بانک‌های منضبطی که ذخیره‌گیری را طبق دستورالعمل بانک مرکزی انجام می‌دهند را تنبیه می‌کند. زیرا بانک‌های منضبط علاوه بر اینکه باید هزینه مطالبات مشکوک‌الوصول شناسایی کنند، مالیات نیز خواهند پرداخت درحالی که بانک‌های غیرمنضبط تنها مالیات می‌پردازند و سود کمتری از دست می‌دهند؛ شایسته است با اصلاح قانون مالیات‌های مستقیم یا آیین‌نامه مربوطه، این مانع برطرف شود.^۱

نمودار ۱۹. نسبت مطالبات غیرجاری در ایران و کشورهای منتخب سال ۲۰۲۰ (درصد)

مأخذ: بانک جهانی و بانک مرکزی ایران.

تفاوت معنادار نسبت مطالبات غیرجاری برخی از بانک‌ها (نمودار ۱۵) با برخی از کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه، خود حاکی از وضعیت بسیار بغرنج ترازنامه برخی از بانک‌ها است.

۴-۵. مطالبات از دولت

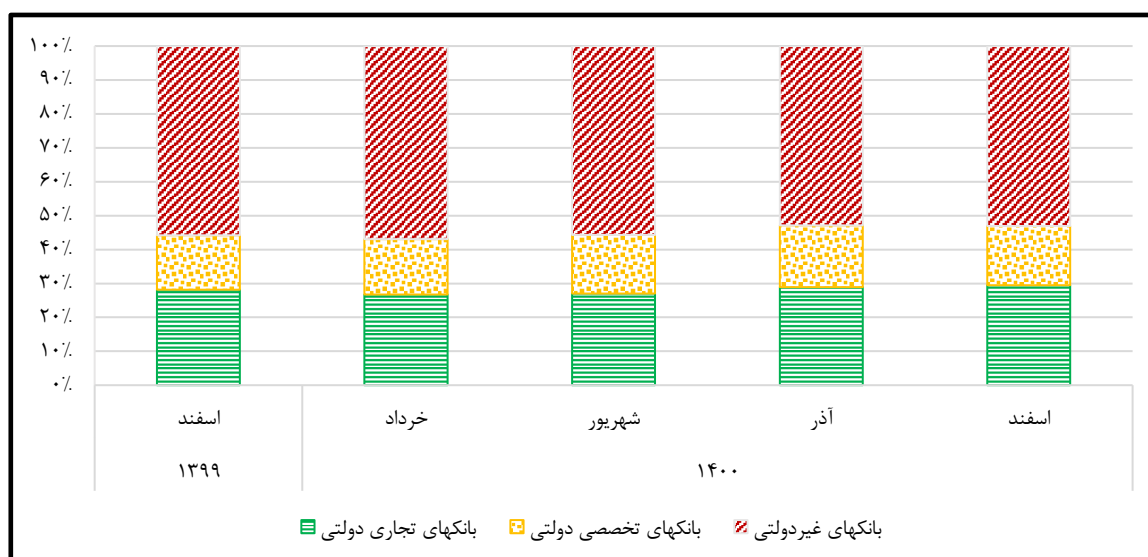
از سال ۱۳۹۹ با تصویب عملیات بازار باز توسط بانک مرکزی به عنوان یکی از ابزارهای سیاست پولی و فعال شدن این ابزار در نظام پولی و اقتصادی کشور، مطالبات بانک‌ها از دولت را می‌توان به دو گروه مطالبات مبتنی بر اوراق و غیر از

۱. بحث تفصیلی در این رابطه در گزارش بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ کل کشور ۵۱. مالیات‌ستانی از ذخایر مطالبات مشکوک‌الوصول بانک‌ها به شماره مسلسل ۱۶۸۵۲ تبیین شده است.

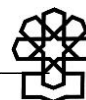
آن تقسیم نمود. از آنجا که اوراق دولتی نقدشوندگی بالایی دارند، جزء دارایی‌های باکیفیت و کم‌ریسک شبکه بانکی محسوب می‌شوند، اما دسته دوم به جهت آنکه نقدشوندگی بسیار پایینی دارد، باید این مطالبات را در طبقه دارایی‌های منجمد شبکه بانکی دسته‌بندی کرد. ارقام مربوط به مطالبات بانک‌ها که در گزارش گزیده آمارهای اقتصادی بانک مرکزی ذکر شده است شامل اوراق مشارکت دولتی مربوط به عملیات بازار باز نیز می‌شود.

نمودار زیر سهم بانک‌ها به تفکیک دولتی و غیردولتی در مطالبات شبکه بانکی از دولت را نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود **بانک‌های غیردولتی (عمدتاً ملت، صادرات و تجارت) در اسفندماه ۱۴۰۰ با ۲۵۲۹.۸ هزار میلیارد ریال بزرگ‌ترین طلبکاران از دولت در شبکه بانکی هستند و سهم ۵۳٪ از مطالبات شبکه بانکی از دولت را به‌خود اختصاص داده‌اند.** همچنین سهم بانک‌های تجاری دولتی در اسفندماه ۱۴۰۰ از مطالبات شبکه بانکی از دولت ۲۹.۵٪ و سهم بانک‌های تخصصی دولتی نیز ۱۷.۵٪ است. نکته قابل‌توجه اینکه در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ سهم بانک‌های غیردولتی ۲.۸ واحد درصد کاهش داشته است و در مقابل سهم بانک‌های تجاری دولتی و تخصصی دولتی هر کدام ۱.۴ واحد درصد افزایش یافته است. نرخ رشد مطالبات از دولت در مجموع شبکه بانکی در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ مقدار ۱۶٪ بوده است. در این میان بانک‌های تخصصی دولتی با ۲۶٪ و بانک‌های تجاری دولتی با ۲۱٪ به‌ترتیب بیشترین رشد را در مطالبات از دولت داشته‌اند. بانک‌های غیردولتی نیز رشد ۱۰٪ را در این مدت تجربه نموده‌اند.

نمودار ۲۰. سهم بانک‌ها در مطالبات از دولت (درصد)

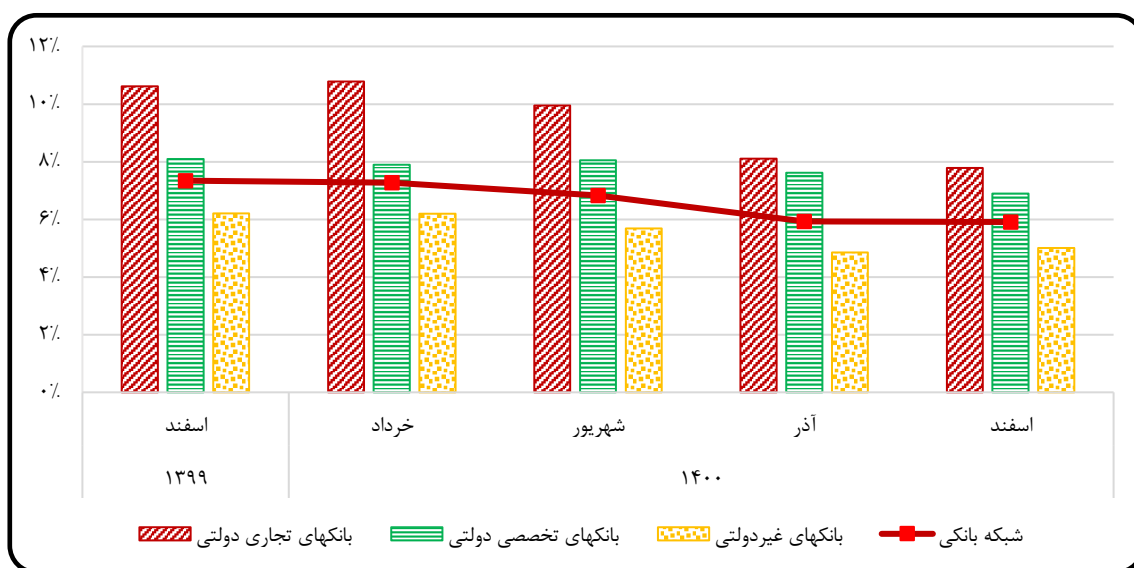

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نمودار زیر نسبت مطالبات از دولت به دارایی‌های شبکه بانکی را به تفکیک بانک‌های دولتی و غیردولتی نشان می‌دهد. این نسبت برای کل شبکه بانکی از ۷.۳۴٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۵.۹۱٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ کاهش یافته است. در این مدت بانک‌ها تجاری دولتی بیشترین کاهش را در این نسبت تجربه نموده‌اند به نحوی که از ۱۰.۶۱٪ در سال ۱۳۹۹ به ۷.۷۸٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است. پس از آن بانک‌های غیردولتی با ۱.۲۱ واحد درصد کاهش و بانک‌های تخصصی دولتی با ۱.۱۹ واحد درصد کاهش به ترتیب در رتبه‌های بعدی کاهش در نسبت مطالبات از دولت به دارایی‌ها قرار دارند.

نمودار ۲۱. نسبت مطالبات از دولت به دارایی‌های شبکه بانکی (درصد)

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

البته باید توجه داشت که میزان این مطالبات به واسطه اختلاف درخصوص نرخ سود و جریمه آنها همواره محل مناقشه دولت و بانک‌ها بوده و حسابرس بانک‌ها نیز همواره یکی از بندهای مشروط صورت‌های مالی را به نرخ سود و جرائم مطالبات دولتی اختصاص داده است. با این توضیحات، سهم مطالبات از دولت در اسفندماه ۱۴۰۰ معادل ۵.۹۱ درصد ترازنامه شبکه بانکی بوده که سهم قابل توجهی از ترازنامه بسیاری از بانک‌ها نیست؛ لذا نباید اصلاح نظام بانکی را به بازپرداخت بدهی دولت به بانک‌ها فروکاست، اما به هر حال انضباط مالی دولت و ایفای تعهدات وی به بانک‌ها می‌تواند به افزایش نقدشوندگی ۵.۹۱ درصد از دارایی‌های شبکه بانکی کمک کند. بدین منظور در سال‌های اخیر تلاش‌هایی برای حل این مسئله انجام شده است اما تاکنون به نتیجه مطلوب نرسیده است. دو موضوعی که لازم است برای حل آن تلاش نمود عبارتند از:

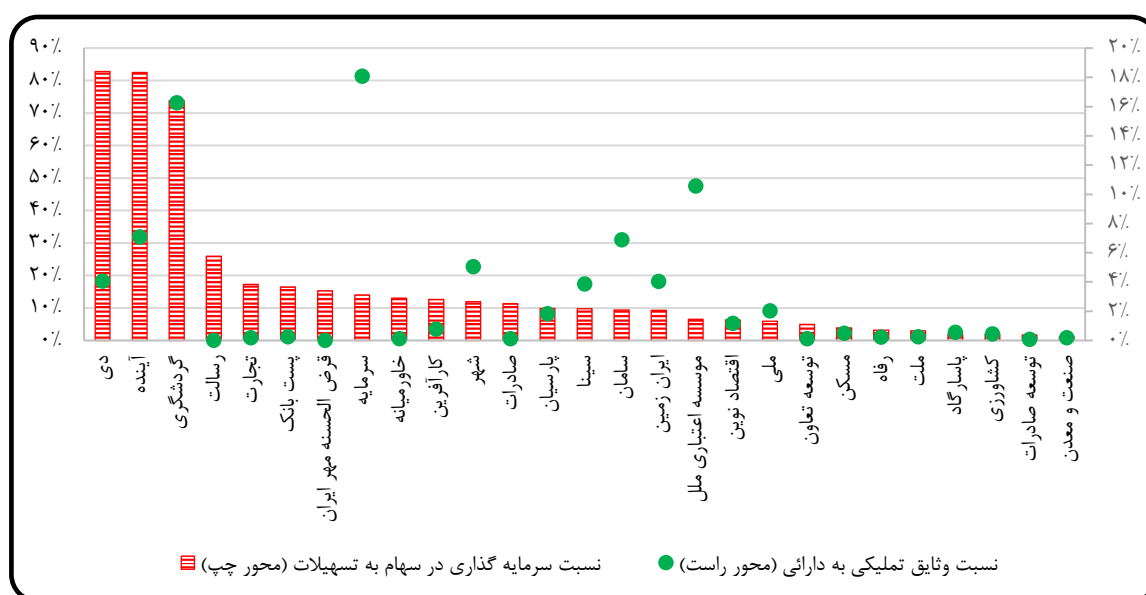
۱. تعیین تکلیف میزان قطعی بدهی دولت به بانک‌ها،
۲. اوراق بهادارسازی تدریجی این بدهی‌ها (بدهی‌های غیراوراقی).

۵-۵. وضعیت سرمایه‌گذاری‌ها

برخلاف تصور رایج، سرمایه‌گذاری بانک‌ها در سهام شرکت‌ها (مشارکت حقوقی) یا سرمایه‌گذاری مستقیم (بدون شراکت) سهم ناچیزی در ترازنامه شبکه بانکی دارد؛ بنابراین بنگاه‌داری یا بنگاه‌سازی را نمی‌توان مشخصه سبد سرمایه‌گذاری بانک‌ها معرفی کرد. بانک مرکزی نیز سرمایه‌گذاری بانک‌ها در شرکت‌های دارای فعالیت بانکی (لیزینگ، صرافی، اعتبارسنجی و مشابه) را تا ۲۰ درصد سرمایه پایه مجاز کرده است. متأسفانه بانک مرکزی جزئیات بیشتری از کم‌وکیف سبد سرمایه‌گذاری بانک‌ها منتشر نمی‌کند، اما از صورت‌های مالی منتشر شده در سامانه کدال می‌توان شواهدی به‌دست آورد.

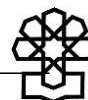
نمودار زیر که از صورت‌های مالی منتهی به اسفندماه ۱۴۰۰ منتشر شده بر روی سامانه کدال استخراج شده است، نشان می‌دهد که نسبت سرمایه‌گذاری در سهام به تسهیلات برای بانک‌های دی، آینده و گردشگری بیش از ۷۰٪ بوده و نقش قابل توجهی در مدل کسب‌وکاری این بانک‌ها دارد.

نمودار ۲۲. وضعیت سرمایه‌گذاری بانک‌ها (اسفندماه ۱۴۰۰) (درصد)

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

ارزش وثایق تملیکی در بانک‌های مورد بررسی در اسفندماه ۱۴۰۰ (۲۷ بانک دولتی و غیردولتی) ۹۶۸ هزار میلیارد ریال گزارش شده است. وثایق تملیکی در برخی از بانک‌ها بیش از ۱ درصد دارایی‌های آنها را تشکیل می‌دهد، نسبت ارزش وثایق تملیکی به دارایی در بانک‌های سرمایه و گردشگری بالاتر از سایر بانک‌هاست. ذکر این نکته نیز ضروری است که ارزش‌گذاری دارایی‌های ثابت از جمله وثایق تملیکی یکی از کانال‌های تشکیل دارایی‌های موهومی بوده است و بانک‌ها با بیش‌ارزش‌گذاری این دارایی‌ها سعی می‌کنند ناترازی خود را پنهان نمایند؛ همچنین

بیش ارزشگذاری وثایق، ظرفیت اعطای تسهیلات را بالا برده و از آن جایی که بانک‌ها ذی‌نفع این اتفاق هستند، انگیزه بسیاری برای بیش‌ارزشگذاری دارند.

۵-۶. وضعیت باز ارزی

نوسانات ارزی، به دلیل تغییر در ارزش دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی اثری حائز اهمیت بر وضعیت بانک‌ها دارد. ازسویی مثبت بودن خالص دارایی‌های خارجی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی به میزان ۲۷۵۶ هزار میلیارد ریال در اسفندماه سال ۱۴۰۰، به این معناست که با افزایش نرخ ارز مرجع از ۱۵۹۰۰۰ ریال^۱ به ۲۰۰۰۰۰ ریال^۲ که توسط بانک مرکزی ابلاغ شد، حقوق صاحبان سهام شبکه بانکی در کوتاه‌مدت افزایش می‌یابد، اما به واسطه تأثیرات غیرمستقیم نوسانات نرخ ارز نظیر افزایش مطالبات غیرجاری ارزی و حتی ریالی، این تغییر در بلندمدت می‌تواند زیان شبکه بانکی را افزایش دهد. توضیح بیشتر اینکه گاهی ادعا می‌شود افزایش شدید نرخ ارز موجب بهبود ترازنامه بانک‌های با خالص دارایی‌های خارجی مثبت بوده و بانک‌ها خود از این افزایش بهره‌مند و در آن ذی‌نفع هستند و خالص دارایی - بدهی ارزی مثبت نیز به عنوان شاهی بر این ادعا مطرح می‌شود، اما واقعیت این است که سازوکارهای تأثیر نوسانات ارزی بر ترازنامه بانک‌ها را نمی‌توان تنها به خالص دارایی - بدهی ارزی خلاصه کرد. برای مثال به چند تأثیر منفی افزایش نرخ ارز بر سودآوری شبکه بانکی و ترازنامه بانک‌ها اشاره می‌شود:

افزایش نرخ ارز و قیمت کالاهای واسطه‌ای وارداتی، موجب می‌شود بسیاری از پروژه‌هایی که بدان‌ها تسهیلات ایجاد ارز اختصاص یافته، صرفه اقتصادی خود را از دست داده و باعث عدم وصول مطالبات ارزی بانک گردد. در حقیقت به این علت که تسهیلات دریافتی شرکت‌ها (خصوصاً تسهیلات صندوق توسعه ملی که با عاملیت بانک‌ها پرداخت می‌گردد) به ارز است و تسویه مطالبات نیز با ارز صورت می‌گیرد، هزینه مالی ریالی بنگاه چند برابر می‌شود و در صورتی که کسش قیمتی محصول یا مداخلات قیمتی، اجازه افزایش قیمت محصول را به اندازه کافی ندهد، بنگاه با زیان انباشته مواجه شده و عملاً بنگاه ورشکسته می‌شود. این امر باعث می‌شود تسهیلات ارزی بازپرداخت نشود و هزینه مطالبات مشکوک‌الوصول بانک افزایش یابد. به صورت کلی نیز، نوسانات و بی‌ثباتی عدم بازپرداخت مطالبات بانک را برای مشتریان بانک جذاب‌تر می‌کند، زیرا می‌توان با عدم بازپرداخت تسهیلات، از فرصت‌های سرمایه‌گذاری در بازارهای غیرمولد بهره‌مند شد. برای مثالی دیگر، بانک‌ها با گشایش اعتبارات اسنادی و ضمانتنامه‌ها خود را متعهد به تسویه ارزی با دارندگان اعتبارات اسنادی ساخته‌اند درحالی که مبلغ پیش‌پرداخت با نرخ‌هایی پایین‌تر از نرخ امروز ارز دریافت شده و افزایش نرخ ارز در شرایط جدید، تعهدات آنها را افزایش و انگیزه ایفای تعهدات متقاضی LC را کاهش خواهد داد.

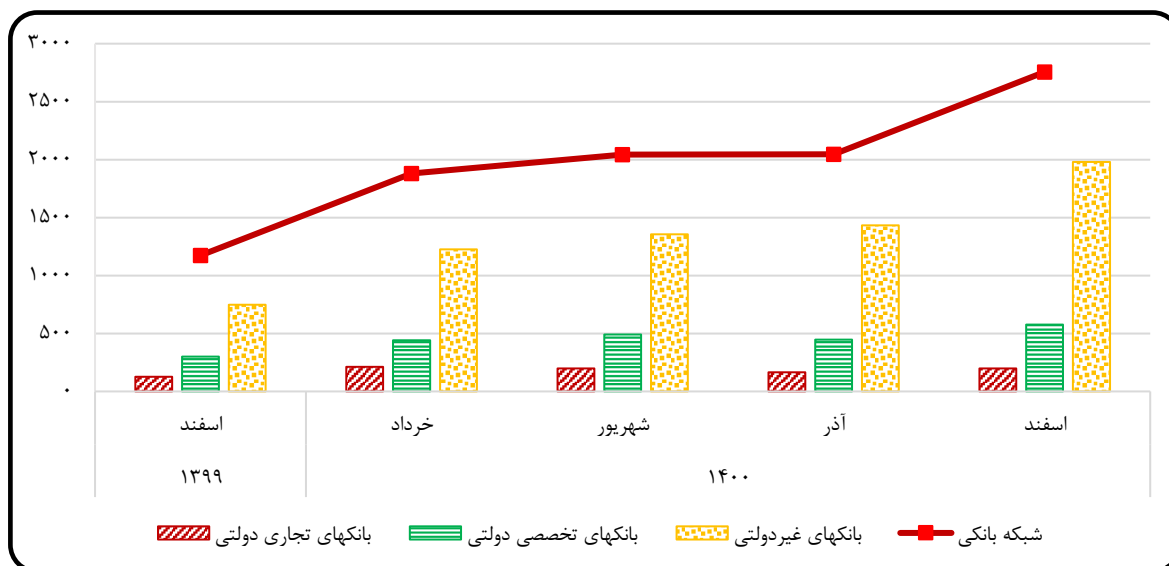
بنابراین تحلیل تأثیر نرخ ارز بر وضعیت بانک‌ها نیازمند بررسی همه‌جانبه سازوکارهای مستقیم و غیرمستقیم تأثیر آن بر ترازنامه بانک‌هاست و تنها با یک متغیر نباید قضاوت کرد. نمودار زیر وضعیت خالص دارایی‌های خارجی بانک‌ها را به تفکیک بانک‌های دولتی و غیردولتی نشان می‌دهند که روندی یکنواخت و صعودی را در طول سال ۱۴۰۰ طی کرده است. خالص دارایی‌های خارجی شبکه بانکی در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۱۳۵٪ رشد

۱. بخشنامه شماره ۰۰/۳۷۸۷۳ مورخ ۱۴۰۰/۰۲/۱۴ ابلاغ نرخ جدید تسعیر اقلام پولی دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی برای گزارشگری مالی پایان سال مالی ۱۳۹۹ بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی.

۲. بخشنامه شماره ۰۰/۳۷۶۹۸۳ مورخ ۱۴۰۰/۱۲/۲۴ ابلاغ نرخ تسعیر اقلام پولی دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی در گزارشگری مالی پایان سال مالی ۱۴۰۰.

را تجربه کرده است. نکته قابل توجه اینکه عمده این افزایش در خالص دارایی‌های خارجی شبکه بانکی به خاطر رشد قابل توجه در خالص دارایی‌های خارجی بانک‌های غیردولتی رخ داده است.

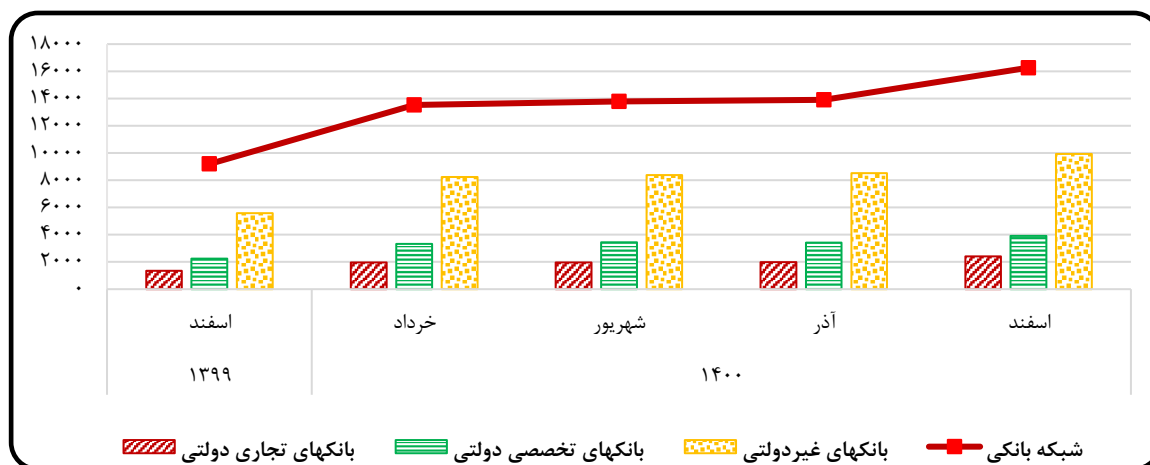
نمودار ۲۳. خالص دارایی‌های خارجی شبکه بانکی (هزار میلیارد ریال)

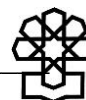
مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نمودار زیر روند تغییرات دارایی‌های خارجی بانک‌ها را به تفکیک بانک‌های دولتی و غیردولتی نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌گردد، در فصل ابتدایی سال ۱۴۰۰ به نسبت سال قبل رشد قابل توجهی در دارایی‌های خارجی شبکه بانکی رخ داده است که عمده مقدار آن ناشی از رشد دارایی‌های خارجی بانک‌های غیردولتی است.

نمودار ۲۴. دارایی‌های خارجی شبکه بانکی (هزار میلیارد ریال)

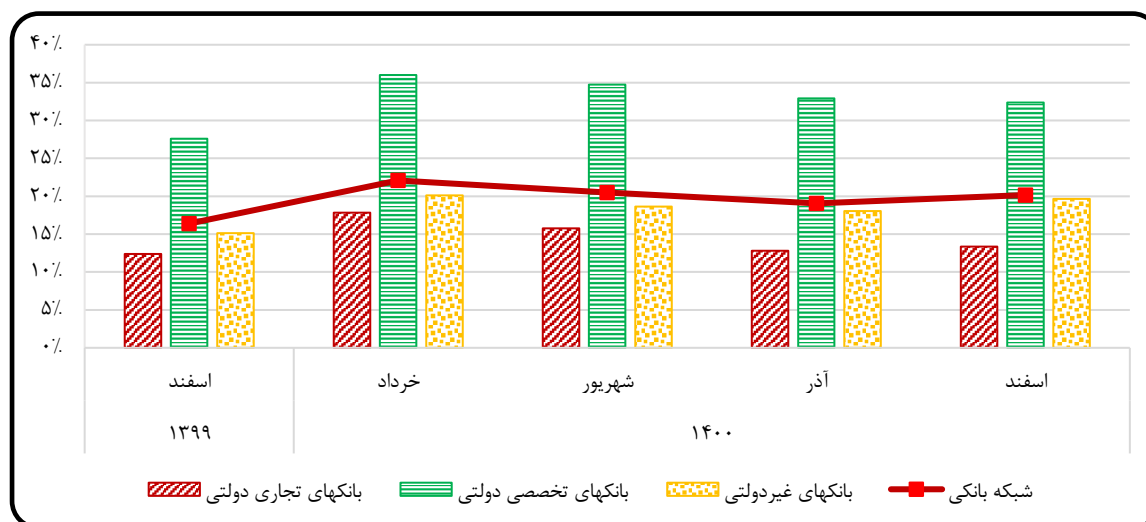

مأخذ: همان.

نمودار زیر نسبت دارایی‌های خارجی شبکه بانکی را به کل دارایی‌ها نشان می‌دهد. ملاحظه می‌شود که این نسبت برای بانک‌های تخصصی دولتی در سال ۱۴۰۰ بیش از ۳۰٪ بوده است که مقدار قابل توجهی در مقایسه با سایر بانک‌های تجاری دولتی و بانک‌های غیردولتی است. بنابراین تغییر نرخ ارز بیشترین اثرگذاری را بر دارایی‌های بانک‌های تخصصی دولتی دارد. همچنین این نسبت برای بانک‌های غیردولتی برابر ۱۹.۶۵٪ و برای بانک‌های تجاری دولتی برابر ۱۳.۳۴٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ است؛ در مجموع باید اشاره داشت که نسبت دارایی‌های خارجی به کل دارایی‌ها در سطح شبکه بانکی از ۱۶.۴۰٪ در اسفندماه ۱۳۹۹ به ۲۰.۱۵٪ در اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است که بیانگر روند افزایشی است.

نمودار ۲۵. نسبت دارایی‌های خارجی شبکه بانکی به کل دارایی‌ها (درصد)

مأخذ: همان.

۷-۵. سودآوری

بازدهی عملیات بانکی و وجود جریان درآمدی بانک‌ها از منظر احتیاطی و سلامت نظام بانکی نیز حائز اهمیت است زیرا زیان‌دهی بانک‌ها ازسویی منجر به از بین رفتن سرمایه بانک‌ها خواهد شد و پیامدهای منفی بر رفتار بانک‌ها دارد و ازسویی دیگر خود نشانه‌ای از عدم کیفیت دارایی‌های آنهاست. متأسفانه هیچ داده‌ای یا گزارشی در ارتباط با سودآوری بانک‌ها و مدل کسب‌وکار آنها ازسوی بانک مرکزی منتشر نمی‌شود و تنها منبعی که می‌توان مورد استفاده قرار داد، صورت‌های مالی بانک‌هاست که در سامانه کدال منتشر شده است.

پیش از تحلیل وضعیت سود و زیان بانک‌ها براساس داده‌های صورت‌های مالی انتشار یافته در سامانه کدال، لازم است به دو نکته توجه شود: نکته اول این است که حجم دارایی بانک‌هایی که صورت مالی آنها بر سامانه کدال انتشار یافته در اسفندماه ۱۴۰۰، ۷۹.۵ درصد کل دارایی بانک‌های غیردولتی و ۴۹.۸ درصد دارایی‌های کل شبکه بانکی است. به عبارت واضح‌تر می‌توان داده‌های مورد استفاده را صرفاً یک نمونه‌گیری از کل شبکه بانکی تلقی کرد. نکته دوم اینکه تحلیلی که مبتنی بر داده‌های فوق انجام خواهد شد وضعیت شبکه بانکی را بهتر از آنچه واقعاً هست نشان خواهد داد و

به عبارت دقیق‌تر نمونه‌گیری انجام شده تورش دارد؛ دلیل آن هم عدم افشای اطلاعات برخی از بانک‌های خصوصی ناسالم در سامانه کدال است.

جدول زیر کانال‌های سودآوری بانک‌ها در سال ۱۴۰۰ را نشان می‌دهد. سرفصل درآمد تسهیلات اعطایی و سپرده‌گذاری و اوراق بدهی بیشترین درآمد را برای بانک‌های مورد بررسی داشته است. در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ این سرفصل درآمدی رشد ۴۱.۷۸٪ را به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ تجربه نموده است. از سوی دیگر سرفصل سود پرداختی به سپرده‌گذاران نیز بیشترین هزینه را برای فعالیت بانک‌های بررسی شده به همراه داشته است. این سرفصل هزینه‌ای در اسفندماه ۱۴۰۰ رشد ۴۰.۳۳٪ را به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ داشته است که افزایش قابل توجهی در هزینه‌های بانک‌ها ایجاد کرده است. متأسفانه به دلیل عدم افشای میزان هزینه اضافه برداشت‌ها در پایان اسفندماه ۱۴۰۰ نمی‌توان خالص سود تأمین مالی را برای بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به صورت دقیق، محاسبه کرد.

جدول ۱۰. سودآوری خطوط کسب و کاری بانک‌های دولتی و غیردولتی

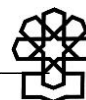
در سال ۱۴۰۰ (هزار میلیارد ریال)

خط کسب و کار	جزئیات	۱۴۰۰/۱۲/۲۹	۱۳۹۹/۱۲/۲۹	نرخ رشد یک‌ساله منتهی به اسفند ۱۴۰۰ (درصد)
تأمین مالی و سرمایه‌گذاری	درآمد تسهیلات اعطایی و سپرده‌گذاری و اوراق بدهی ^۱	۴.۵۲۷	۳.۱۹۳	٪۴۱.۷۸
	هزینه سود پرداختی به سپرده‌گذاران	-۳.۹۱۱	-۲.۷۸۷	٪۴۰.۳۳
	خالص سود تأمین مالی و سپرده‌گذاری	۶۱۵	۴۰۵	٪۵۱.۸۵
درآمد کارمزد		۴۳۴	۲۳۸	٪۸۲.۳۵

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

نکته مهم این است که رشد یک‌ساله منتهی به اسفندماه ۱۴۰۰ خالص سود حاصل از تأمین مالی و سپرده‌گذاری بانک‌های بورسی ۵۱.۸۵٪ شده است. این درحالی است که سرفصل هزینه‌ها صرفاً سود پرداختی به سپرده‌گذاران را دربرمی‌گیرد و در مقابل سرفصل درآمدها علاوه بر درآمد تسهیلات اعطایی شامل درآمد سپرده‌گذاری و اوراق بدهی نیز می‌شود. موضوع حائز اهمیت آنکه خالص سود تأمین مالی و سپرده‌گذاری در برخی از بانک‌ها مثل آینده، پارسیان، ایران‌زمین، دی، سرمایه، شهر و گردشگری منفی شده است. سرفصل درآمد کارمزد نیز سهم بسیار کمی از جریان درآمدی بانک‌ها را تشکیل می‌دهد و اساساً یک خط فرعی کسب و کار بانک‌ها قلمداد می‌شود که در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ نسبت به اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۸۲.۳۵٪ رشد داشته است.

۱. سرفصل درآمد تسهیلات اعطایی و سپرده‌گذاری و اوراق بدهی شامل درآمد ناشی از تسهیلات اعطایی و درآمد ناشی از سپرده و سرمایه‌گذاری می‌گردد که به دلیل عدم تفکیک این دو مورد در صورت‌های مالی سال ۱۴۰۰ بانک‌ها منتشره بر سایت کدال به صورت یکجا گزارش شده است.

کیفیت پایین دارایی‌ها علاوه بر اینکه موجب کاهش درآمدزایی بانک‌ها می‌شود، بر هزینه‌های آنها نیز مؤثر است؛ با غیرجاری شدن تسهیلات، بانک ملزم به ذخیره‌گیری است لذا هزینه مطالبات مشکوک‌الوصول آن افزایش می‌یابد. توقف جریان وجوه نقد نیز بانک را مجبور به اضافه برداشت از بانک مرکزی و افزایش هزینه مالی می‌کند. جدول زیر نشان می‌دهد هزینه بانک‌ها در اسفندماه ۱۴۰۰ از محل‌های فوق معادل ۵۸۸ هزار میلیارد ریال بوده است که در مقایسه با زمان مشابه در سال ۱۳۹۹ که ۵۵۳ هزار میلیارد ریال بوده، شاهد کاهش در سرفصل هزینه‌ای مطالبات مشکوک‌الوصول برای بانک‌ها می‌باشیم. در این میان هزینه مطالبات مشکوک‌الوصول با ۸.۶۱٪ کاهش، بیشترین کاهش را در میان هزینه‌های بانک‌ها در طول این دوره داشته است. اما در مجموع هزینه بانک‌های مورد بررسی در سرفصل‌های ذکر شده در اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ به مقدار ۲۲.۴۲٪ رشد را تجربه کرده است.

جدول ۱۱. ترکیب هزینه‌های بانک‌های دولتی و غیردولتی (غیر از سود سپرده)

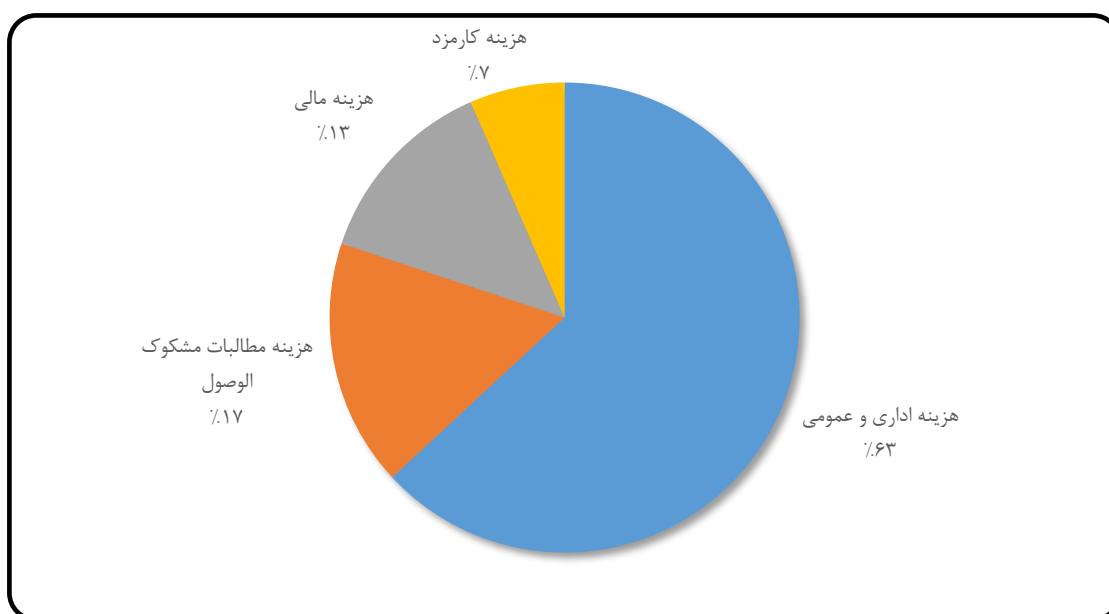
در سال ۱۴۰۰ (هزار میلیارد ریال)

جزئیات	۱۴۰۰/۱۲/۲۹	۹۹/۱۲/۲۹	نرخ رشد ۱۲ ماه منتهی به اسفند ۱۴۰۰ (٪)
هزینه مطالبات مشکوک‌الوصول	۳۲۹	۳۶۰	-۸.۶۱٪
هزینه کارمزد	۱۲۷	۸۳	۵۳.۰۱٪
هزینه مالی	۲۵۹	۱۹۳	۳۴.۱۹٪
هزینه اداری و عمومی	۱۲۲۳	۹۴۸	۲۹.۰۰٪
جمع هزینه‌ها	۱۹۳۸	۱۵۸۳	۲۲.۴۲٪

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

۲۷ بانک و مؤسسه اعتباری غیربانکی مورد مطالعه (۲۶ بانک دولتی و غیردولتی و ۱ مؤسسه اعتباری غیربانکی ملل) در ۱۲ ماهه سال ۱۴۰۰ در مجموع به‌طور متوسط ماهی ۳۲۵.۹ هزار میلیارد ریال سود سپرده پرداخت کرده‌اند و این هزینه بیشترین سهم را در هزینه‌های بانک‌ها دارد. نمودار زیر ترکیب سایر هزینه‌های بانک‌ها را نشان می‌دهد. نکته قابل‌توجه اینکه در میان سایر هزینه‌های بانک‌ها، هزینه اداری و عمومی با ۶۳٪ بیشترین هزینه را بر فعالیت بانک‌ها در مجموع تحمیل کرده است.

نمودار ۲۶. ترکیب هزینه‌های بانک‌ها (غیر از هزینه سود سپرده) اسفندماه ۱۴۰۰

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

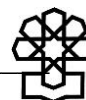
تحلیل وضعیت کلان (سرجمع)^۱ سودآوری، نکات مهمی از وضعیت شبکه بانکی نشان می‌دهد که مهم‌ترین آنها عبارت است از:

عملیات تأمین مالی و سپرده‌گذاری بانک‌های مورد بررسی با هزینه قابل توجهی همراه بوده است. به نظر می‌رسد که اگر هزینه اضافه برداشت و خط اعتباری از بانک مرکزی به هزینه سود پرداختی اضافه شود در مجموع عملیات تأمین مالی و سپرده‌گذاری با زیان مواجه شود. تنها در سرفصل عملیات تأمین مالی هزینه قابل توجه سود سپرده‌گذاران وجود دارد به نحوی که در ۱۲ ماهه سال ۱۴۰۰، مقدار ۳۹۱۱ هزار میلیارد ریال به سپرده‌گذاران سود پرداخت شده است. خالص سود تأمین مالی و سپرده‌گذاری بانک‌های مورد بررسی تا اسفندماه ۱۴۰۰ نیز ۶۱۵ هزار میلیارد ریال است که این در صورتی است که هزینه اضافه برداشت و خط اعتباری در نظر گرفته نشده است. این بخش از زاویه بانکداری بدون ربا و قرائت رایج از بانکداری اسلامی نیز قابل بررسی است، هبه سهام‌دار به سپرده‌گذار زمانی معنا دارد که سهام‌دار سرمایه‌ای برایش باقی مانده باشد و آن را به سپرده‌گذار هبه کند، اما در بخش بعد مشخص می‌شود که بانک‌هایی که حساب سرمایه منفی دارند، بیشتر هبه کرده‌اند!

کیفیت پایین دارایی‌های بانک‌ها در سال‌های گذشته موجب درآمدزایی اندک آنها و افزایش هزینه مالی و مطالبات مشکوک‌الوصول بانک‌ها شده است. این مسئله در ۱۲ ماهه سال ۱۴۰۰ تا حدودی جبران شده و شاهد کاهش هزینه مطالبات مشکوک‌الوصول در ۱۲ ماهه سال ۱۴۰۰ به نسبت سال ۱۳۹۹ می‌باشیم.

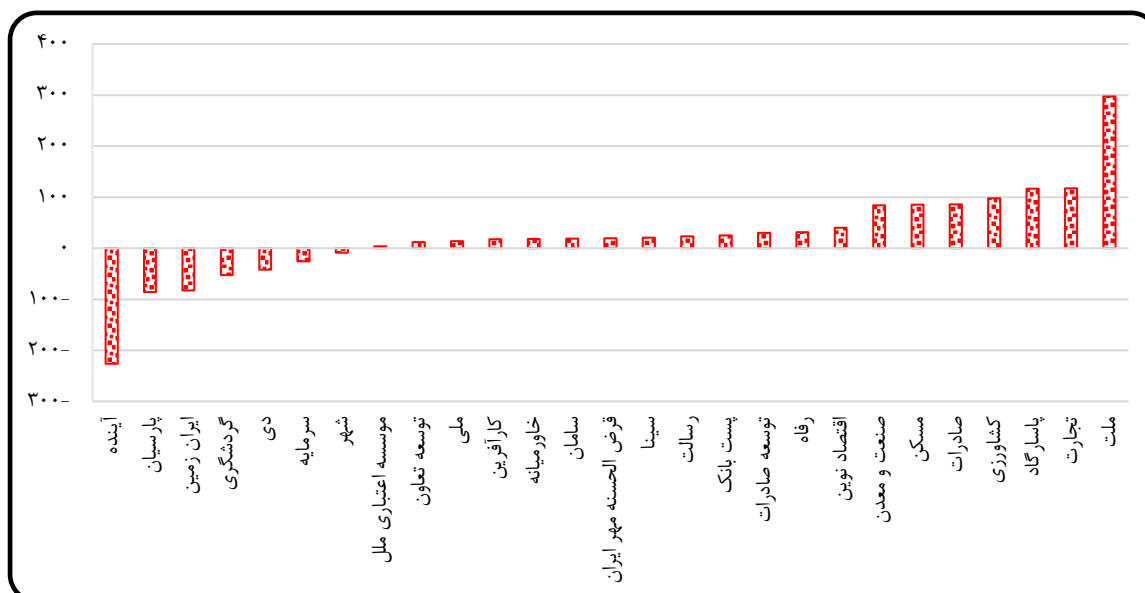
پس از تحلیل سرجمع، می‌توان براساس داده‌ها وضعیت هریک از بانک‌ها را نیز مقایسه کرد، زیرا وضعیت تمامی بانک‌ها مشابه نیست. نمودار زیر خالص درآمد بانک‌ها از محل تأمین مالی و سرمایه‌گذاری را نشان می‌دهد. بانک‌های آینده، پارسیان، ایران‌زمین، گردشگری، دی، سرمایه و شهر از محل تأمین مالی و سپرده‌گذاری متحمل

1. Aggregate

زیان شده‌اند و مابقی از اعطای تسهیلات و سپرده‌گذاری و اوراق بدهی درآمد مثبتی داشته‌اند. نکته قابل توجه اینکه بانک‌های ملت و آینده به ترتیب بیشترین سود و زیان را با اختلاف از سایر بانک‌ها محقق نموده‌اند.

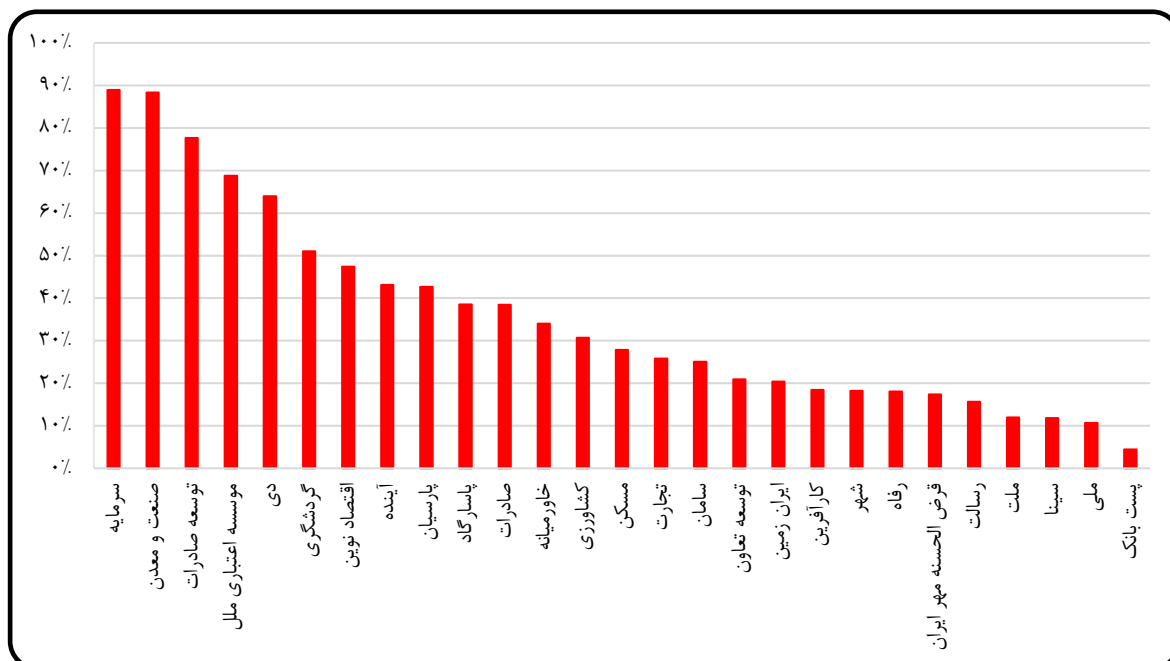
نمودار ۲۷. خالص درآمد حاصل از تأمین مالی و سپرده‌گذاری به تفکیک بانک‌های دولتی و غیردولتی در اسفندماه ۱۴۰۰ (هزار میلیارد ریال)

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

برای بهبود چرخه سودآوری بانک، باید کانون‌های هزینه‌ای بانک‌ها را شناخت و رشد آنها را متوقف کرد؛ نمودار ۱۷ (نمودار سهم سرفصل‌های مختلف مطالبات غیرجاری به تفکیک بانک‌ها) نشان داد مهم‌ترین کانون ایجاد هزینه، بازدهی پایین تسهیلات اعطایی در کنار هزینه بالای تجهیز ذخایر بانک‌هاست. شاهد دیگری که نشان می‌دهد کیفیت پایین دارایی‌های بانک‌ها موجب افزایش هزینه‌های بانک‌ها شده است، سهم هزینه‌های مالی و مشکوک‌الوصول از جمع هزینه‌های بانک‌ها (بجز سود سپرده‌ها) است که در نمودار زیر می‌توان مشاهده کرد؛ به صورت متوسط ۳۳ درصد هزینه‌های بانک‌های غیردولتی تحت بررسی (غیر از سود سپرده‌ها) بابت کیفیت پایین دارایی‌ها بوده است. در این میان بانک‌های سرمایه، صنعت و معدن، توسعه صادرات، مؤسسه اعتباری ملل، دی و گردشگری نسبتی بالاتر از ۵۰٪ را داشته و شرایط نسبتاً بدتری داشته‌اند.

نمودار ۲۸. سهم مجموع هزینه مالی و مشکوک‌الوصول از جمع هزینه‌ها تا پایان اسفندماه ۱۴۰۰ (درصد)

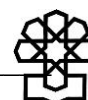

مأخذ: همان.

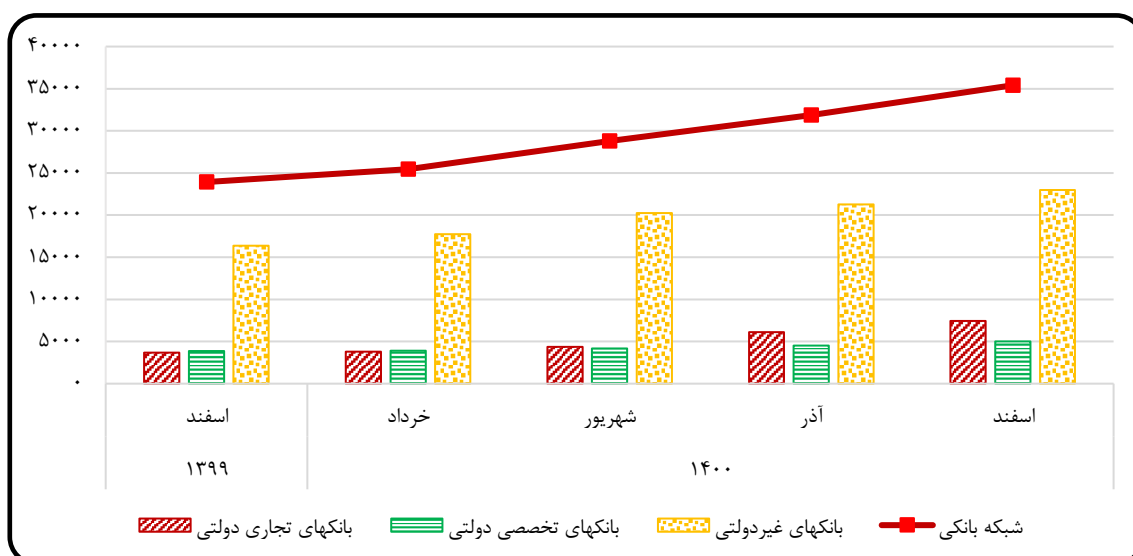
۶. عملکرد بانک‌ها در تأمین مالی اقتصاد

مهم‌ترین رسالت اقتصادی بانک‌ها تأمین مالی خانوار و بنگاه است و تمامی محورهای دیگر این گزارش ازجمله سلامت بانکی، وضعیت نرخ‌ها و شفافیت مقدمه‌ای است که برای تخصیص بهینه و عادلانه منابع مالی توسط بانک‌ها به صورت پایدار زمینه‌سازی می‌کند. متأسفانه داده‌های بسیار محدود و بی‌کیفیتی در این زمینه منتشر می‌شود که تحلیل عملکرد بانک‌ها را در این زمینه بسیار دشوار می‌سازد. با این همه سعی می‌شود به میزان دسترسی به داده‌های موجود ابعادی از وضعیت تأمین مالی بانک‌ها آشکار شود.

نمودار زیر مانده تسهیلات اعطایی بانک‌ها را نشان می‌دهد، که در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ به نسبت اسفندماه ۱۳۹۹ معادل ۱۱۴۸۲.۱ هزار میلیارد ریال و ۴۷.۹۹ درصد افزایش یافته است. این مقدار در مقایسه با دوره مشابه در سال ۱۳۹۹ به میزان ۰.۶۵ واحد درصد کمتر افزایش داشته است (در سال ۱۳۹۹ این رقم ۷۸۲۹.۹ هزار میلیارد ریال و ۴۸.۶۴ درصد بوده است).

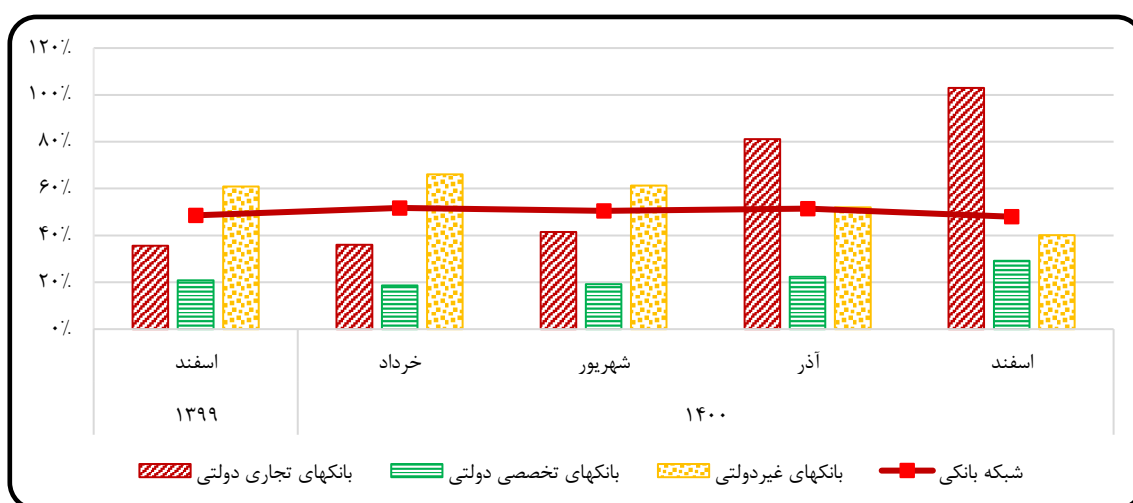
نمودار ۲۹. مانده تسهیلات اعطایی شبکه بانکی (هزار میلیارد ریال)

مأخذ: گزیده آمارهای اقتصادی، بخش پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نمودار زیر که بیانگر نرخ رشد مانده تسهیلات اعطایی در سال ۱۴۰۰ است، نشان می‌دهد نرخ رشد مانده تسهیلات شبکه بانکی در سه ماهه ابتدایی سال ۱۴۰۰ روندی صعودی داشته و به ۵۱.۴۷٪ رسیده است. در طول سال ۱۴۰۰ این نرخ روندی کاهشی به خود گرفته و در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ به ۴۷.۹۹٪ کاهش یافته است. نکته قابل توجه اینکه نرخ رشد مانده تسهیلات بانکهای تجاری دولتی در طول سال ۱۴۰۰ به شدت افزایش داشته به نحوی که از ۳۵.۶۱٪ در انتهای اسفندماه ۱۳۹۹ به ۱۰۲.۹۶٪ در انتهای اسفندماه ۱۴۰۰ رسیده است. از سوی دیگر نرخ رشد مانده تسهیلات بانکهای غیردولتی روندی کاهشی داشته و ۶۰.۸۷٪ در انتهای سال ۱۳۹۹ به ۴۰.۱۵٪ در انتهای اسفندماه سال ۱۴۰۰ رسیده است.

نمودار ۳۰. نرخ رشد مانده تسهیلات اعطایی شبکه بانکی (درصد)

مأخذ: همان.

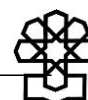
متأسفانه گزارش‌ها و اطلاعات بیشتری در خصوص تخصیص اعتبار بانک‌ها از سوی بانک مرکزی منتشر نمی‌شود. اساساً نظارت بر تخصیص اعتبار^۱ و انتشار گزارش‌های منظم در دستور کار بانک مرکزی نبوده است. تأسیس سامانه سمات می‌تواند شروع خوبی برای بانک مرکزی باشد، تا ضمن دسترسی اطلاعات به‌روز از وضعیت تسهیلات و تعهدات بانک‌ها بتواند بر وضعیت تخصیص آنها نظارت کند و سپس گزارش‌های منظم منتشر نماید. بانک‌های مرکزی بسیاری از کشورها گزارش‌ها و نظرسنجی‌های منظم تهیه و در دسترس عموم قرار می‌دهند که برای مثال می‌توان به فدرال رزرو^۲ اشاره کرد.

مراجعه به صورت‌های مالی بانک‌های بورسی می‌تواند الگوی اعطای تسهیلات بانک‌ها را تا حدودی مشخص کند. یکی از مواردی که می‌تواند به‌عنوان معیاری برای بهینگی و عادلانه بودن تخصیص اعتبار باشد، میزان تسهیلات اعطایی به اشخاص مرتبط و شرکت‌های زیرمجموعه است. این نوع تسهیلات‌دهی مغایر با معیار بهینگی تخصیص منابع است زیرا بانک در فرایند تأمین مالی باید در قامت یک ارزیاب مالی حرفه‌ای و مستقل ظاهر شود تا در نهایت پروژه‌هایی با بیشترین بازدهی برای اقتصاد انتخاب شوند. زمانی که بانک‌ها به تأمین مالی شرکت‌های خود می‌پردازند دیگر از جایگاه یک ارزیاب مالی مستقل خارج شده و اتفاقاً رقابت بین شرکت‌ها را تخریب می‌کند. اعطای تسهیلات به اشخاص مرتبط ناعادلانه است چون بانک قدرت انحصاری خلق پول را دارد و بنگاه‌های دیگر در دستیابی به خدمات تسهیلات، فرصت برابری ندارند.

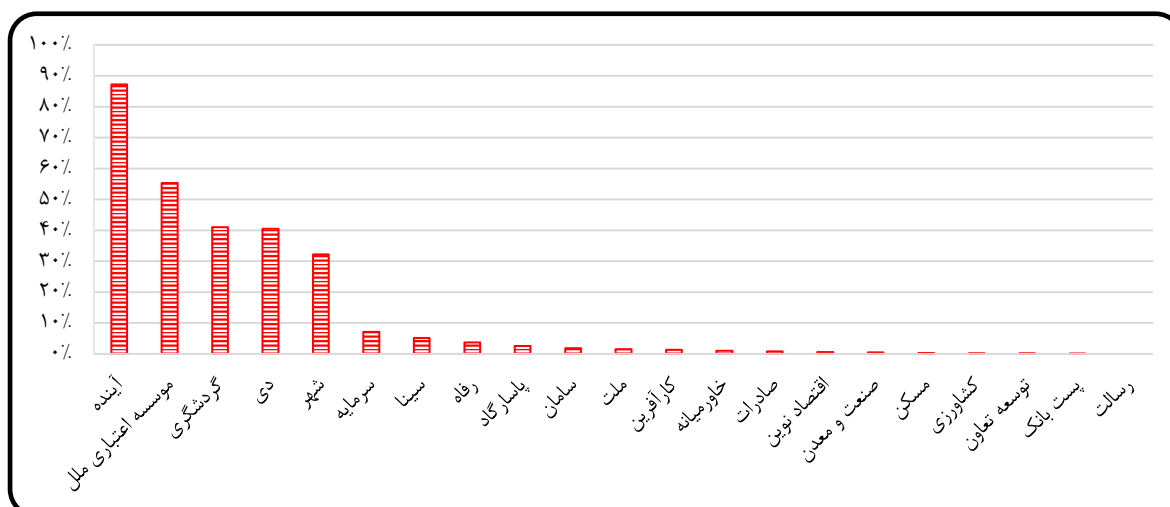
نمودار بعد نسبت مانده تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط به مانده تسهیلات اعطایی و مطالبات را برای بانک‌های دولتی و غیردولتی (از ۲۷ بانک مورد بررسی داده‌های ۶ بانک اظهار نشده یا در دسترس نبودند) نشان می‌دهد. همان‌گونه که ملاحظه می‌شود بانک‌های آینده، مؤسسه اعتباری ملل، گردشگری، دی و شهر به‌ترتیب بیشترین تسهیلات به اشخاص مرتبط را پرداخت کرده‌اند. در این میان بانک‌های آینده و مؤسسه اعتباری ملل بیش از ۵۰٪ از مانده تسهیلات‌شان مربوط به تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط خود است. این نسبت برای اکثر بانک‌ها کمتر از ۵٪ بوده و در کل بانک‌های مورد بررسی نیز ۴٫۸٪ است.

1. Credit allocation

2. <https://www.federalreserve.gov/data.htm>

نمودار ۳۱. نسبت مانده تسهیلات و تعهدات اشخاص مرتبط به مانده کل تسهیلات (تسهیلات اعطایی و مطالبات) اسفندماه ۱۴۰۰ (درصد)

مأخذ: صورت‌های مالی سامانه کدال.

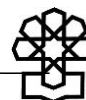
از آنجایی که بانک مرکزی دسترسی برخط و دقیق به جزئیات تسهیلات اعطایی بانک‌ها ندارد، به نظر می‌رسد نسبت‌های فوق که مبتنی بر خوداظهاری بانک‌هاست دارای کم‌برآوردی باشد. شایان ذکر است طبق برخی از گزارش‌های میدانی، برخی از بانک‌ها هنگام اعطای تسهیلات به اشخاص مرتبط خود، تسهیلات اعطایی را ذیل سرفصل حساب بدهکاران موقت ثبت کرده و گزارشات خلاف واقع ارائه می‌کنند. تخصیص منابع بانک‌ها به اشخاص وابسته در صورتی که با نظارت دقیق و مداوم و در چارچوب برنامه مدون مرتبط با رشد و توسعه اقتصاد همراه نباشد، موجب انحراف اقتصاد از بهینگی و عدالت فرصت‌ها در تخصیص گردیده و زمینه‌ساز وجود رانت‌های مخرب و فسادزا خواهد بود.

۷. مهم‌ترین وقایع مؤثر بر نظام پولی و بانکی در سال ۱۴۰۰

جدول ۱۲. اقدام‌های بانک مرکزی در سال ۱۴۰۰

تاریخ	عناوین اقدام‌ها	طبقه‌بندی اقدام‌ها
۱۴۰۰/۰۱/۲۶	ابلاغ دستورالعمل نحوه صدور کارت پرداخت ریالی برای اشخاص حقیقی خارجی	تنظیم‌گری تراکنش‌ها و حکمرانی
۱۴۰۰/۰۱/۳۱	ابلاغ شیوه‌نامه صدور کارت برداشت ریالی اشخاص حقوقی	
۱۴۰۰/۰۲/۰۶	برگشت خوردن تمامی تراکنش‌های بانکی فاقد کد شهاب در پایا	
۱۴۰۰/۰۶/۲۷	ابلاغ دستورالعمل جدید شیوه صدور کارت هدیه و بن کارت ریالی	
۱۴۰۰/۱۰/۲۰	افزایش سقف مبلغ دستور پرداخت پایا به ۱ میلیارد ریال و کف مبلغ دستور پرداخت ساتنا به ۵۰۰ میلیون ریال	
۱۴۰۰/۰۱/۰۵	الزام نقل و انتقال چک‌های جدید در سامانه صیاد و عدم پرداخت وجه چک بدون ثبت در سامانه توسط بانک‌ها	قانون جدید چک
۱۴۰۰/۰۲/۱۱	ابلاغ مقررات ناظر بر چک‌های موردی	
۱۴۰۰/۰۵/۱۰	تسهیل شرایط تخصیص دسته چک صیادی جدید به اشخاص حقوقی	

طبقه‌بندی اقدام‌ها	عناوین اقدام‌ها	تاریخ
سیاست پولی	فراهم نمودن امکان استعمال چک براساس اقلام اطلاعاتی در تارنمای بانک مرکزی ^۱	۱۴۰۰/۰۵/۱۳
	الزام بانک‌ها به ارائه خدمات سامانه صیاد از طریق دستگاه‌های خودپرداز	۱۴۰۰/۰۹/۳۰
	برگزاری ۵۳ مرحله حراج عملیات بازار باز شامل ۳۶ مرحله توافقی بازخرید و ۱۷ مرحله توافقی بازخرید معکوس	در طول سال ۱۴۰۰
تأمین مالی و زیرساخت‌های آن	تأکید بر رعایت نرخ سود علی‌الحساب سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت دار ما بین ۱۰ تا ۱۸ درصد سالیانه (طبق ابلاغیه ۱۳۹۹/۰۴/۲۴ شورای پول و اعتبار)	۱۴۰۰/۱۰/۰۴
	زمینه‌سازی امکان انتشار انواع صکوک (به‌عنوان بانی) برای شبکه بانکی کشور در بستر بازار سرمایه و ابلاغ ضوابط ناظر بر انتشار انواع صکوک توسط مؤسسات اعتباری	۱۴۰۰/۱۲/۰۴
	تمدید مواعد قانون تمدید تسویه بدهی بدهکاران شبکه بانکی کشور به مدت ۶ ماه	۱۴۰۰/۰۱/۲۸
	بخشودگی جریمه تسهیلات پرداختی از ابتدای سال ۱۳۹۴ به کشاورزان خسارت‌دیده از حوادث غیرمترقبه و خشکسالی و امهال آن در سقف ۲۰۰۰ میلیارد ریال (بند «ز» تبصره «۲» قانون بودجه)	۱۴۰۰/۰۲/۲۶
	ابلاغ مصوبه هیئت عامل بانک مرکزی درخصوص اعطای تسهیلات به شرکت‌های کارگزاری و شرکت‌های سرمایه‌گذاری و هلدینگ:	۱۴۰۰/۰۲/۲۷
	امکان اعطای تسهیلات به شرکت‌های کارگزاری تا سقف ۵ برابر حقوق صاحبان سهام	
	امکان اعطای تسهیلات به شرکت‌های سرمایه‌گذاری و هلدینگ	۱۴۰۰/۰۳/۱۹
	ابلاغ دستورالعمل تأمین مالی بنگاه‌های کوچک و متوسط	
	ابلاغ شیوه‌نامه اعطای کارت رفاهی و تأمین مالی زنجیره تولید	۱۴۰۰/۰۳/۲۹
	افزایش سقف کارت اعتباری مرابحه تا ۲۰۰۰ میلیون ریال	۱۴۰۰/۰۴/۲۱
سلامت نظام بانکی، نظارت و تنظیم‌گری احتیاطی	افزایش سقف تسهیلات مشاغل خانگی از محل منابع قرض‌الحسنه	۱۴۰۰/۰۴/۲۷
	افزایش سقف تسهیلات مسکن ایثارگران (بند «ز» تبصره «۱۶» و بند «ی» تبصره «۱۷» قانون بودجه)	۱۴۰۰/۰۴/۲۷
	اعطای تسهیلات تکمیل طرح‌های مسکن به دولت با قراردادن زمین‌های دولتی در رهن بانک‌ها (رهن املاک ذکر شده تا سقف ۵۰ هزار میلیارد ریال) (بند ب» تبصره «۸» قانون بودجه)	۱۴۰۰/۰۵/۰۵
	ابلاغ افزایش سقف فردی تسهیلات قرض‌الحسنه ضروری، عادی، اشتغال‌خانی، اشتغال افراد تحت پوشش سازمان‌های حمایتی و ...	۱۴۰۰/۰۵/۱۳
	افزایش سقف تسهیلات ساخت و خرید مسکن از محل اوراق گواهی حق تقدم	۱۴۰۰/۰۶/۲۴
	دستورالعمل اجرایی اعطای تسهیلات احداث و نوسازی مسکن موضوع قانون جهش تولید مسکن (سقف تسهیلات ساخت مسکن: تهران ۴۵۰۰ میلیون ریال، شهرهای بالای ۱ میلیون نفر جمعیت ۴۰۰۰ میلیون ریال، مراکز استان ۳۵۰۰ میلیون ریال، سایر شهرها ۳۰۰۰ میلیون ریال و روستاها ۲۵۰۰ میلیون ریال)	۱۴۰۰/۰۹/۱۷
	ابلاغ دستورالعمل ارائه خدمات تأمین مالی زنجیره تأمین توسط مؤسسات اعتباری به شبکه بانکی	۱۴۰۰/۰۹/۲۹
	ابلاغ بخشنامه لزوم تخصیص حداقل ۵۰٪ از منابع سپرده‌ای تجهیز شده در هر منطقه آزاد تجاری-صنعتی و ویژه اقتصادی به همان منطقه	۱۴۰۰/۱۱/۲۳
	افزایش سقف دوره بازپرداخت تسهیلات قرض‌الحسنه ضروری به ۵ سال	۱۴۰۰/۱۱/۲۴
	ممنوعیت اخذ هر گونه سپرده به‌عنوان وثیقه نقدی به هر عنوان قبل یا بعد از اعطای تسهیلات و تأکید بر ممنوعیت بلوکه نمودن بخشی از تسهیلات اعطایی به مشتریان در قالب انواع سپرده‌ها	۱۴۰۰/۱۲/۲۳
	ابلاغ اصلاحیه شورای پول و اعتبار درخصوص دستورالعمل تملک سهام بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی	۱۴۰۰/۰۲/۱۲
	ابلاغ دستورالعمل اجرایی تأسیس، فعالیت و نظارت بر صرافی‌ها	۱۴۰۰/۰۳/۰۹

طبقه‌بندی اقدام‌ها	عناوین اقدام‌ها	تاریخ
	ابلاغ ضوابط ناظر بر تملک سهام شرکت تأمین سرمایه، و واحدهای سرمایه‌گذاری صندوق سرمایه‌گذاری اختصاصی بازارگردانی توسط بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی	۱۴۰۰/۰۳/۱۲
	ابلاغ اصلاح سرفصل حساب‌های دفتر کل مرتبط با فرم صورت ریزمصارف مشاع و کسورات آن	۱۴۰۰/۰۳/۱۹
	ابلاغ بخشنامه حداقل الزامات مدیریت ریسک اعتباری در مؤسسات اعتباری	۱۴۰۰/۰۴/۲۶
	ابلاغ بخشنامه حداقل الزامات ناظر بر ریسک فناوری اطلاعات مؤسسات اعتباری	۱۴۰۰/۰۷/۰۶
	ابلاغ دستورالعمل تعیین تکلیف دارایی‌های واحدهای تولیدی در جریان تملک یا تملک شده توسط مؤسسات اعتباری	۱۴۰۰/۱۱/۰۹
	اعلام نرخ تسعیر ارقام پولی دارایی‌ها و بدهی‌های ارزی برای گزارشگری مالی پایان سال مالی ۱۴۰۰ معادل ۲۰۰.۰۰۰ ریال برای هر دلار آمریکا	۱۴۰۰/۱۲/۲۵
	ابلاغ مصوبه هیئت عامل بانک مرکزی مبنی بر ممنوعیت بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی از هرگونه سرمایه‌گذاری در املاک و مستغلات از جمله خرید زمین، خزید و ساخت مجتمع‌های تجاری، اداری، مسکونی و مراکز خرید	۱۴۰۰/۱۲/۲۶
کنترل انتظارات تورمی و ثبات بازار ارز	تصویب بسته سیاستی برگشت ارز حاصل از صادرات سال‌های ۱۳۹۷-۱۴۰۰	۱۴۰۰/۰۱/۲۱
	تصویب دستورالعمل نهاد ناظر بر بازار متشکل معاملات ارزی	۱۴۰۰/۰۳/۱۷
	ابلاغیه بانک مرکزی مبنی بر ادامه فروش ارز در سرفصل‌های مشخص ۲۵ گانه	۱۴۰۰/۰۹/۰۶
	راه‌اندازی سامانه بر خط بازار متشکل ارز ایران	۱۴۰۰/۱۲/۰۹
مصوبات شورای فقهی	ارائه روش جدید کاربرد عقد مرابحه در شبکه بانکی با رویکرد قسط‌بندی متفاوت اصل و سود تسهیلات	۱۴۰۰/۰۵/۰۶
	خرید اوراق مالی اسلامی توسط بانک مرکزی از طریق ابزار توافق بازخرید بدون اثرگذاری بر ذخایر شبکه بانکی	۱۴۰۰/۰۵/۲۰
	تسهیلات اعطایی توسط شبکه بانکی به شرکت‌های کارگزاری بازار سرمایه	۱۴۰۰/۰۸/۱۲
	عقود شرعی قابل استفاده در قراردادهای خطوط اعتباری اعطایی به شبکه بانکی	۱۴۰۰/۰۸/۱۲
	نحوه محاسبه اقساط تسهیلات قرض‌الحسنه و کارمزد متعلقه	۱۴۰۰/۱۱/۰۶
سایر	تغییر ساختار «مدیریت کل اعتبارات بانک مرکزی» به «مدیریت کل عملیات پولی و اعتباری» با سه اداره زیرمجموعه «اعتبارات»، «عملیات بازار باز» و «تأمین مالی زنجیره تولید»	۱۴۰۰/۰۲/۲۱
	تصویب چارچوب نظام محیط آزمون تنظیم‌گری (سندباکس) بانک مرکزی	۱۴۰۰/۱۲/۰۷
	الزام بانک‌ها به تعیین مسئول نظارت و تطبیق شرعی	۱۴۰۰/۱۲/۲۳

مأخذ: سایت بانک مرکزی.

جمع‌بندی

مرور وضعیت متغیرهای پولی کشور شامل پایه پولی و نقدینگی و اجزای آن حاکی از این واقعیت مهم است که مهم‌ترین مسئله اقتصاد کلان در سال‌های آتی ماندگاری تورم در سطوحی بسیار بالاتر از متوسط بلندمدت آن (۲۰ درصد) است و دستورکار اصلی و با اولویت حاکمیت باید مهار تورم از طریق کاهش رشد نقدینگی باشد. واکاوی وضعیت شبکه بانکی در محورهای مختلف نیز نشان داد اهم مخاطرات کشور در حوزه بانکی به شرح زیر هستند:

۱. وجود برخی بانک‌های شدیداً ناسالم با مختصات زیر:

- حساب سرمایه به شدت منفی و زیان انباشته بسیار بالا،

- نسبت مطالبات غیرجاری بالاتر از حتی ۵۰ درصد،
 - وابستگی شدید جریان وجوه نقد به بازار بین بانکی و بانک مرکزی (اضافه برداشت)،
 - تداوم چرخه زیان‌دهی در طول سال ۱۴۰۰.
۲. تأمین مالی اشخاص وابسته به بانک‌ها که به تنگنای اعتباری و اختلال در نظام رقابتی بخش حقیقی اقتصاد منجر می‌شود.
۳. بدهی غیرنقدشونده دولت به بانک‌های خصوصی شده و دولتی.
- نکته قابل توجه درخصوص ارتباط وضعیت بانک‌ها با بی‌ثباتی اقتصاد کلان کشور این است که وجود بانک‌های ناتراز عملاً ماندگاری رشد نقدینگی در سطحی بالاتر از میزان متوسط را به اقتصاد کشور تحمیل می‌کند و روشن است که رشد نقدینگی بالاتر در بلندمدت به تورم بالاتری منتهی خواهد شد. بنابراین بخشی از راهکار و حل مسئله کنترل تورم، حل و فصل بانک‌های شدیداً ناسالم و چاره‌اندیشی ناترازی بانک‌هاست.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

تهران، خیابان پاسداران، روبروی پارک نیاوران (ضلع جنوبی، پلاک ۸۰۲)

تلفن: ۷۵۱۸۳۰۰۰ صندوق پستی: ۱۵۸۷۵-۵۸۵۵ پست الکترونیک: mrc@majles.ir

وبسایت: rc.majles.ir